

BACSÁNYI JÁNOS.

— Első közlemény. —

Félszázadnál több mult el azóta, hogy a linczi temetőben egy sírdombot hantoltak fel egy magyar költő felett, ki életében mindig szíven hordozta a nemzeti művelődés ügyét, ki férfikorában buzgón fáradozott irodalmunk újjáteremtésének első munkásai között, kit azonban, miután elhagyta hazája földjét, öreg korában véggépen elfeledtek.

A hála és szeretet szép síremléssel jelölte meg a költő nyughelyét, hadd tegyem én is erre a síremlékre munkámmal a kegyelet koszorúját.

Bacsányi Jánosról szólok.

Kora nem tudta kellőképen méltatni s ez, személyes surlódásaiból eléggé érthető, a mi elfogulatlanabb szemünk felismeri hibái mellett erőnyeit is és megadja neki az elismerést s a helyet irodalmunk jelesei között.

Jóslata, melyet egy költői levelében mond, beteljesedett:

»Lesznek majd olyanok a magyar hazában,
Kik reánk ismernék érdem templomában,
S ha már enyészünk is cyprus árnyékában,
Jó hazafiaknak neveznek számában!«

... Értekezésemet, mely művei hosszas tanulmányozásának és sok eddig ismeretlen adatot napfényre hozó könyv- és levéltári kutatásoknak eredménye, két részre osztom. Az első Bacsányival az emberrel, a második Bacsányival a költővel, s a tudóssal foglalkozik.

Ha e két rész egymást kiegészítve eléggé kidomborítja a költő-tudós alakját az olvasó előtt, fáradozásom meg lesz jutalmazva.

I. BACSÁNYI ÉLETE.

A Bacsányi családról eddigelé igen keveset, mondhatni semmit sem tudtunk. Az irodalom és közélet terén csak egy Bacsányi szerepelt, a költő s maga sohasem emlékezik meg családjáról, rokonairól. Pedig a Bacsányi család igen nagy család volt s most is virágzik, habár tagjai nem vívtak ki maguknak ismert nevet s nem tűntek ki semmi téren.

Tapolcza, Zala megyének ez a kis mezővárosa volt a Bacsányiaknak fő fészke, hová a családi hagyomány szerint a kurucz világban költöztek át Pozsony megyéből, Tót-Újfaluból s tulajdonképen *Bossányiak*, vagy *Bassányiak* voltak. »Gyakorta hallottam gyermekkoromban, — írja Bacsányi *Juránics Lászlónak*¹ — hogy mink onnan származtunk és valóságos szittya véru eredeti magyarok vagyunk. Nem lévén gyermekeim és az efféle régi s elavult dolgokról keveset aggódván, nem igyekeztem eredetünkről bővebben tudakozódni; azután pedig idegen messze országokban élvén, nem volt erre sem időm, sem alkalmatosságom.«² Hogy mi a valóság ebben a nemességben, azt nehéz volna kideríteni, de annyi való, hogy hivatalosan nem voltak nemesek. A pesti piarista gymnasium classificatióiban »ignobilis«-nak és »plebeus«-nak van írva. A tapolczai plébánia anyakönyveiben a nemesség pontosan jelezve van a nevek mellett, de a Bacsányi név mellől mindenütt hiányzik a »nobilis« jelző.³ A család *jobbmodú polgár-család* lehetett, mert nemes családokkal házasodott össze, mint ez az anyakönyvekből kitűnik. A tapolczai Bacsányiak családja *Bacsányi Izsáktól* származik, fiai: *János*, *György* és *Mihály*, kik a család három ágának alapítói.⁴ Bacsányi Jánosnak (a költőnek) szülei *Bacsányi György* és *Mészáros Katalin* voltak. Jánosnak hét testvére volt, a gyermekkorában elhalt Ferenczet kivéve mind leány. (A családnak ez az ága Jánossal fiágon kihalt.) A költő atyja állítólag saru varga volt, ki a bőrt is maga készítette ki (cserzővarga.)

A költő születése napjára nézve eltérők az adatok: márczius 11-e, május 11-e, május 7-e és május 9-e szerepelnek, mint Bacsányi születésnapjai. Ezek közül csak a májusiak jöhetnek tekintetbe. Bayer Ferencz szerint a május 9-e, mely a tapolczai anyakönyvben van, a keresztelés dátuma, ezért combinatio útján 7-ére teszi Bacsányi születése napját,⁵ míg mások helyesen május 9-ére teszik.⁶ Maga Bacsányi május 9-ét tartja születése napjának. A Kazinczy írta életrajzban maga igazítja ki május 9-ére a hibás márczius 11-ét.⁷ Két levelében határozottan mondja, hogy május 9-én született.⁸ Feleségének verse: »Am 9-ten May

¹ Értényi plébános, később pécsi kanonok.

² Levelconceptus datum nélkül (kb. 1827-ből.) B. hagyatéka az Akadémia kéziratárában.

³ Nagy Iván Horányi Nova Memoriájának alapján mondja nemesnek. (L. Magyarország családai.)

⁴ A B. család genealogiáját ft. *Ley József*, tapolczai plébános úr volt szives nagy és fáradságos munkával összeállítani és rendelkezésemre bocsátani, a miért itt is ismételten hálás köszönetet mondok neki.

⁵ Bayer Ferencz. B. életrajzához. Figyelő. 1878. IV. 52.

⁶ Szinyei József. Magyar Írók Élete és Munk. I. 321. Beöthy. Képes Idt. II. 102.

⁷ Erdélyi Museum. 1816. 5 f. 91. (B. példánya a N. Museumban.)

⁸ Akad. Kéziratt.

1828, «¹ továbbá linczi sírfelirata is ezt bizonyítja.² Azt hiszem, hogy ezek után határozottan kimondhatom, hogy *Bacsányi 1763, május 9-én született.*

Ifjukuráról s iskolázásáról nem sokat tudunk. Elemi iskoláit valószínűleg szülőhelyén végezte, azután Keszthelyre került a prémontreiek gimnásiumába.³ A két évvel ifjabb *Juranics* itt a legmeghittebb barátja volt egy évig. »Mi köthetett akkor bennünket oly szorosán össze, hogy mindennapi lenne társalkodásunk, nem képzelhetem, talán természetünk egyformasága cselekedte« — írja *Juranics* Bacsányinak.⁴ A kies Keszthely vidékét együtt kóborolták be, így a Kisfaludy megénekelte Szent Mihály hegyét⁵ s valószínűleg a régi váromladékokat is, melyek mélyen hatottak Bacsányi ifjú lelkére. Tán ezért szerette jobban *Himfy szerelméinél a Regéket.*⁶ *Fejér György* szintén iskolatársa volt Keszthelyen, habár nem jártak is egy osztályba.⁷ Naplótöredékében is említi egy helyen Bacsányit. Szokásban volt u. i. hogy verseket írtak az iskolában a tanár felügyelete alatt. Bacsányi is csinált verset, de valami Propotich nevű horvát legyőzte a versenyben evvel a hexameterrel:

»Vertagus in sylvis cervos latrando sequatur.⁸

Fejér Pesten is iskolatársa volt Bacsányinak, de *Juranics*csal többé sohasem látták egymást, noha majdnem életük végéig leveleztek.

Kazinczy, Horányi és Toldy szerint Veszprém-ben folytatta az iskolát. Erről többet semmit sem tudunk, a veszprémi piarista gymnasium iratai semmi felvilágosítást sem nyújtanak.⁹ Annak sem igen tudjuk okát adni, hogy miért ment át Veszprémbe, de hogy mégis járt ott, bizonyítja az a körülmény, hogy a Kazinczy-féle fönnebb említett életrajznak ezt az adatát nem czáfolja meg Bacsányi, holott majdnem mindegyikre tesz megjegyzést.

A grammaticai osztályok elvégzése után a humaniorákat Sopronyban folytatta a benzések gymnasiumában. Itt az 1781-i és az 1782-i évkönyvben tényleg szerepel a neve.¹⁰ Sopronyba bizonyosan német szóra küldték, Élt-e még akkor atyja, nem tudjuk; anyja körülbelül 1800-ban halt meg.¹¹

Mindezek az adatok azonban Bacsányi tanulmányokban való haladására nem igen derítenek világot.

¹ Akad. Kéziratt.

² Thaly K. B. sirja és emlékezete Linczben. Figyelő 1877. III. 243. és Akad. K.

³ *Juranics* L. életrajza. Szinnyei Magyar Írók. V. 725. és B. levelei. Akad. Kéziratt.

⁴ 1822. jun. 22-én. Akad. Kéziratt.

⁵ *Juranics* levele 1823. ápr. 26. U. ott.

⁶ Kisfaludy maga mondja. Váczy: Kazinczy Levelezése VI. 85.

⁷ Fejér Gy. levele B.-hoz 1837. máj. 12. és 1838. okt. 20. Akad. Kéziratt.

⁸ Szilasy János. Fejér Gy. életrajza. Uj M. Múzeum 1853. I.

⁹ Bayer Ferencz. Bacsányi János. Soprony. 1879. 8.

¹⁰ Bayer F. Bacsányi J. 8.

¹¹ Baumberg Gabriela levele B.-hoz 1801. márcz. 20. Akad. Kéziratt.

Sopronyból Pestre került a húsz éves ifjú s a piaristák gymnásiumában végezte a philosophia két esztendejét. Ez a két év hatalmas lendületet adott szellemi fejlődésének. Tudjuk, hogy a piarista gymnasium akkor is egyike volt a legkitünőbb iskoláknak, sőt mondhatjuk ritkította párját. Tanárok és tanrendszer egyaránt kiváló. Jellemző adat erre pl., hogy a pesti piaristák már a XVIII. század elején fejtegették Leibnitz, Wolff és Newton tanait, mikor a magyar és ausztriai egyetemen híre sem volt a modern philosophiának.¹ Bacsányi tanárai közül elég *Horányit* és *Benyákot* említenünk.² Mind a kettő lelkes magyar és nagy műveltségű tudós. Benyák Bernát különösen mint philosophiai tanár nevezetes, Horányi pedig *Memoria Hungarorum* révén (1775—7) már akkor európai hírnévre emelkedett. Horányi különösen szerette a tehetséges ifjút, a mit az is bizonyít, hogy *Nova Memoriajában* (1792) nyolcz oldalt szentel neki s rendkívüli dicséretekkel halmozza el. A lelkes tudós bizonyára a magyar irodalom művelésére buzdította tanítványait s buzdításai Bacsányi lelkében termékeny talajra találtak. Bacsányi a jeles és szorgalmas tanulók közé tartozott. A philosophiában »inter excellentes quartus« volt, metaphysicai kérdéstről vitatkozott (»defendit egregie«) s nyilvános vizsgálatot tett. Hasonlóképen szép eredményt ért el a történelemben és oekonomiában, csak a matematikában volt valamivel gyengébb.³ Viselete is kifogástalan, csak azt jegyzik meg róla, hogy »sui iuris«: tehát már akkor is meg volt benne az önállóság és önérzet, mely későbbben még erősebben kifejlődött benne.

Tanulmányainak ideje alatt maga tartotta fenn magát korrepetitorsággal, iskolatársát Nollí Kristófot tanította szállás és élelem fejében, 1784-ben azonban úgy látszik, más volt a jövedelem forrása, mert már nem lakott Nollíéknál a Kecskeméti utczában, hanem a szervitáknál s lakásáért maga fizetett.⁴

A philosophia végeztével a pesti egyetemen jogot hallgatott.⁵ Megerősítik ezt saját szavai, melyeket első munkájában mond, hogy t. i. »most még csak a Themisnek leczkét« hallgatja.⁶ Mint egyetemi hallgató *Orczy Lőrincz* br. házába került *Orczy István* mellé, ki jogász társa volt. (Kármán Józseffel, ki ugyanekkor hallgatott jogot Pesten, szintén összeköttetésben lehetett.) Az Orczy család révén előkelő családokba is bejutott, hol a szép és szellemes ifjút bizonyára szívesen fogadták; valószínűleg az öreg *Ráday Gedeonnal* is ekkor ismerkedett meg. Az ifjú Ráday báró által összetoborzott »Magyar játszók társaságában« tevékeny részt vett

¹ Takáts Sándor. A bpesti piarista kollégium tört. Bpest. 1895. 178.

² Mind a ketten 1784. júliusáig tanítottak Pesten. U. o. 200, 280.

³ Informatio Gymnasii Regii Pestiensis 1783. 1784. A budapesti piarista gymn. levéltárában. Ezekhez az iratokhoz ft. Takáts Sándor dr. úr szívességből juthattam.

⁴ U. ott.

⁵ Horányi. Nova Memoria. 1792. 318.

⁶ A magyarok vitézsége, Előljáró beszéd.

s *Voltaire* »*Mahomet*« cz. *tragoediáját magyar nyelven adatta elő* az akkori »kis játékszínben« (?) »az ottani magyar publikumnak nem kevés öröme.«¹ Kazinczy szerint ő miatta oszlott föl a társaság.² Kár, hogy erről a nagyérdékű vállalkozásról ezen kívül semmit sem tudunk.

Ez időre esik első munkájának megjelenése is. Ifjúkori kísérlet ez a kis könyv, melyet azért nem ismertetek többi munkáival együtt, mert, mint ilyen, inkább az életrajz keretébe tartozik. Czíme: *A magyaroknak vitézsége régiek példáival megvilágosítva*. Pesten. 1785. (Czimképpel.) Maga azt mondja róla, hogy latinból fordította³ mindazáltal nem merné igaz fordításnak nevezni: »sem nem egészen eredeti munka, sem nem egészen fordítás.«⁴ Báró Orczy Istvánnak »a pesti mindenséges tudományoknak királyi főoskoláiban tanuló társának« ajánlja könyvét, melynek megjelenését is valószínűleg az öreg Orczy bőkezűsége tette lehetővé. Érdekes és jellemző fiatal barátjához írt előszava, melyből egyrészt szeretet és hála, másrészt önértet és komolyság sugárzik. »Nagyságod nagyra született nemes szive nem fő rendű vérből lett származásával, nem eleitől kölcsönezett fényességgel, hanem valóságos érdemekkel, nemes tulajdonságokkal kíván ékeskedni, tündöklenni. Tudja, mely üres semmi légyen a büszke nevezet érdem nélkül, oly világban, melyben a valóságot az árnyéktól és az igaz érdemet meg kezdi választani a külső máztól.« Ime, azt mondhatjuk, előttünk áll Bacsányi, egyszerre tűnik elénk jellemének komolyságával, szeleme kincsének tudatával, önértetének fényében. Egy szegény, nem nemes ifjú, ki rá van szorulva nagyúri jóttevőinek kegyére s azért mégis büszke a maga szegénységében, nemes alacsony származásában és független másoktól való függésében. Kész jellem áll előttünk, melynek fejlődéséről csak sejtelmünk lehet. — Könyvét különben hazaszeretet jellemzi. Előljáró beszédében kis munkáját a magyar ifjúság nemzeti önértetének felserkentésére szánja. Maga a munka némileg keretesnek mondható, a mennyiben egy katona barátjának mondja el történeti példáit, melyeket hét csoportra oszt: a vitézséggel kapcsolatos vallásos buzgalom, szűz Mária tisztelete, a bajvívásban tanúsított vitézség, a hazáért való önfeláldozás, az őrhelyek (várak) halálig való védelmezése, a haza és király iránti önfeláldozás s a veszedelemmel való merész szembeszállás példáira. Ez a különben jelentéktelen kis könyv ékeszólóan tanúsítja az ifjú Bacsányi lelkes magyarságát, hazaszeretetét, komoly és nemes törekvését, melynek végcélja a haza dicsősége, boldogulása. Nem csodálkozunk rajta, hogy ifjú társai között nagy hatást tett ez a hazafias kis mű és még verssel is

¹ B. levele Jankovich Miklóshoz 1837. szept. 18 Akad. Kéziratt.

² Kaz. Lev. II. 120.

³ Petrik Bibliographiája sz. Akai János Epistolae heroum cz. munkája után.

⁴ Magyar Múzeum I. 307.

ünnepelték szerzőjét. Így *Berzeviczi Sándor* lelkes latin verse ír hozzá s bevallja, hogy:

»Me quoque perlectus (nam cur id dicere nolim?)
Egregia movit conditus arte liber.

Horányi az egész verset közli¹ s maga is nagy szeretettel és részletesen szól Bacsányi ez első kísérletéről s az ifjakat hasonló írására buzdítja.

Bacsányi szellemi gyarapodására nagy hatással volt az Orczy házban való tartózkodása. Nem tekintették úgy, mint alárendelt személyt, hanem mint a család tagját. Az ifjú Istvánnak meghitt barátja, maga az öreg *Orczy Lőrincz*, ki ekkor már visszavonult a magánéletbe, fiaként bánik vele. »Nekem atyám helyett édes atyám vala« énekli róla Bacsányi Barcsayhoz írt költői levélben. Másutt is azt mondja, hogy Orczy jóltevője, *ösztönzője* és atyja volt,² Tehát ösztönzője is volt, a ki lelkesítette a költészetre s tanácsaival támogatta tanulmányában.

Orczy, mint tudjuk, nem büszke arisztokrata, nem is demokrata, híve a hűbéri alkotmánynak, de a »szegény paraszt népet« már észreveszi, sőt magasztalja, mint a nemzetiség őseréjű, romlatlan védőjét, őret, míg a külföldieskedő arisztokrátiát pellengére állítja. Mily hálás lehetett ezekért íránta a társadalmi különbségek nyomását érző ifjú! — Orczy hű alattvaló de büszke magyar. Az »arany középszer« hirdetője, egyszerű és természetes bölcselkedő, néha szatirikus és humorista. Vonzó egyénisége nagy hatással lehetett a komoly, lelkes ifjúra, s így útmutatása, tanácslása is, mert hiszen a kedves oktatónak tanításai is kedvesek. Bacsányi kétségkívül sokat köszönhet e családnak szellemi tekintetben, sőt a társas érintkezésbeli pallérozódás dolgában is. A társalgás és modor finomságát itt sajátította el, a mi később egész életében szívesen látott vendéggé tette az előkelő és művelt társaságokban habár bizonyos merevség mindig volt viseletében.

A sors azonban, mely életében annyit hánytavetette, ekkor mérte rá az első csapást, mely megváltoztatta kedvező viszonyait. Tanítványa és barátja, a tizenkilencz éves Orczy István 1785-ben meghalt. Az egész családot gyászba borította ez a csapás s Bacsányit is mélyen megrendítette. Első nyomtatásban megjelent verse (a *Magyar Hirmondó*ban 1785) ennek a megrendülésnek ad kifejezést. Egy nagyobb költeményt is tervezett barátja emlékére *Barátság oszlopa* czímen, ebből azonban csak egy töredéket közölt, melyben István unokahuga br. Splényi Francziska keservét festi.³ *Koporsó írását*, azaz síriratát is megírta barátjának.⁴ Ebbe a maga hazafiúi bánata is belevegyül, mikor arra kéri a megdicsőültet, hogy könyörögjön istenhez a »veszni tért« hazá-

¹ Nova Memoria 321—2.

² Magyar Minerva. I. Anyos Pál Munkái Bécs. 1798. 186.

³ M. Museum I. 355.

⁴ M. Museum I. 5.

ért. Fájdalma tartósságát bizonyítja, hogy később is szomorúan emlékezik vissza Virághoz írt *Búsongásában* a »nevendék almafáról«, mely ledőlt virágjában, mielőtt gyümölcsöt hozhatott volna.

Bacsányi még két évig maradt ezután Pesten bizonyára jogi tanulmányait folytatva. Miből tartotta fenn magát, nem tudjuk. Lehet, hogy Orczyéknál maradt továbbra is valamilyen alkalmazásban. Az bizonyos, hogy állandó összeköttetésben és bizalmas viszonyban volt a családdal, mutatják ezt Orczy Lőrinczhez írt levelei.¹ Idejét folytonos tanulással töltötte, nemcsak jogi tanulmányokkal, hanem bizonyára sokkal inkább irodalmi és esthetikai tanulmányokkal. Az ezekhez szükséges könyveket Orczy útján igen könnyen megkaphatta, az öreg báró tarna-őrsi könyvtárában is búvárkodott² s valószínűleg, hogy az egyetemi könyvtárnak, melyet 1786 nyarán nyitottak meg újra a rendezés után³ szintén szorgalmas látogatója volt. Az bizonyos, hogy pesti tartózkodása alatt hatalmas szellemi tőkére tett szert, ez magyarázza meg, hogy a Magyar Múzeum lapjain már mint nagy műveltségű íróval és kritikussal találkozunk vele.

*

1787-ben elhagyta Pestet és Kassára költözött, hol a kamaránál nyert gyakornoki, majd irnoki (cancellista) állást⁴ br. *Vécsey Miklós* kamarai administrator alatt, ki Orczy veje volt. Tehát ezt az állását is neki köszönheti. Maga is mondja, hogy »a nagy és áldott emlékezetű Orczy Lőrincznek tanácsát követve« jött Kassára.⁵ Eleinte nem volt valami fényes anyagi viszonyok között s Orczy segítségére szorult, hogy ruhát szerezhessen magának s Pesten néhány apró adósságát kifizesse.⁶

A megnyerő külsejű és szellemes ifjú csakhamar ismeretségeket kötött a városban s »néhány uraságokhoz bejárós« lett⁷, benünket azonban főleg irodalmi összeköttetései érdekelnek.

Baróti Szabó Dávid, exjezsuita, a deákos iskola első munkása, tíz éve tanítja Kassán a rhetoricát, mikor Bacsányi oda kerül. Már akkor neves költő *Uj mértékre vett külömb versei* (1777), *Paraszi majorsága* (1777—80), *Kisdéd szótára* (1784) s *Verskoszorúja* (1786) révén. Bacsányi siet felkeresni Szabót, kivel, noha nagy a korkülönbség köztük (Szabó majdnem kétszer annyi időse, mint Bacsányi), csakhamar benső barátságot köt s bizonyára gyakran megfordul Szabónak rendetlen szobájában, melyet Kazinczy így ír le:⁸ »Szobája csinatlan, rendetlen, s olaj

¹ Figyelő 1879. VII. 314.

² U. ott. 315. Levele Orczyhoz.

³ Pauler Tivadar. A bpesti M. Kir. T. Egyetem tört. 1880. I. 292.

⁴ 1789. máj.-ban írja: »A mikor a sors engemet két esztendővel ezelőtt e városba hozott . . .« M. Museum. I. 294.

⁵ Értekezés töredéke. Akad. Kéziratt.

⁶ Figyelő 1879. VII; 315.

⁷ U. ott.

⁸ Utazások Orpheus 1790. I. 376.

lámpása miatt, mely éjjel nappal asztalán áll, s rigója hús eledeletől büdös; könyve, ruhája, papirosai el vannak szórva . . .»

*Kazinczy Ferencz*zel is megismerkedik, ki ekkor a kassai kerület nemzeti iskoláinak felügyelője, vagy a *M. Músa* szerint »a kassai tudománybeli megyében fekvő nationális iskolák királyi igazgatója.« *Kazinczy* érdekesen jellemzi *Bacsányit* ekkoriban: ¹ »Szava, járása s mozdulása, s mindene egy régi *Rittert* mutat; nincs rajta semmi francia sikk könnyűség, semmi megelőző, elfogadni kész ajánlás; tiszta s velős magyarsággal szól és ír, noha *accentusa* elárulja, hogy közelébb született a styriai, mint a moldvai hegyekhez és csudálást érdemlő munkássággal s fáradhatlansággal bír, azt a mit kiád, annak rendi szerint kikölni.« Egészen másképp jellemzi később magánlevélben, hol »vakmerő szemtelenségű burschnak« nevezi, kinek »nem vala elég tágas a Kassa utcája.« ² Ebből egy hatalmas adag elfogultságot leszámítva annyi lehet igaz, hogy *Bacsányi* önérzetes és merész fellépésű fiatalember volt. Az írók közül még *Simai Kristóf* piaristával, a magyar drámairás egyik úttörőjével, ki ekkor szintén Kassán tanárkodott, ³ és az ifjú *Dayka Gáborral* ismerkedett meg.⁴

Nagyon valószínű, hogy ugyan akkor a szabadkőművesek közé is belépett, tán a miskolci »Az erényes kozmopolitához« címzett páholyba, melynek *Kazinczy* 1784 óta tagja volt. Ez annyival valószínűbb, mert több adat van arra, hogy a felsőmagyarországi szabadkőműves páholyok akkor egyleti céljaikhoz irodalmi törekvéseket is kötöttek.⁵

Irodalmi működését író barátainak körében fokozott buzgalommal folytatja. 1787 szeptemberében jelenik meg első értekezése a *fordításról* a bécsi *Magyar Múzában*.⁶ De hivatalos dolgai is nagyon elfoglalják, különösen utazásai. Ekkor Galicziában s a Szepességben utazik. Galicziai útja közben látta Duklán gr. Mniszechnének sírját, mely a »Nyugodjál csendesen, dicsőség leánya« kezdetű szép emlékvers írására ihlette. Szepességi útja előtt pedig *Szabó* írt hozzá egy kedves kis költeményt, melyben többek közt így énekel:

»Köszálakkal eget rémítő bérczek, ugyan mit
Véttem? Szívem része *Bacsányim*, elhagy
És öletekbe siet! Lágyuljon kebletek, e nagy
Versszerző fejével bánjatok óva, puhán.⁷

Szép bizonyága ez *Szabó* ifjú barátja iránti szeretetének, mely önzetlen volt s nem abból a lekötözöttségéből eredt, hogy *Rajnis*

¹ Utazások. *Orpheus* 1790. I. 377.

² *Kaz. F.* levelezése *Kisfaludy* Károlyllyal és körével. Pest. 1860. 101. *Lev. Schedelhez* 1827. júl. 24.

³ *Toldy* emlékbeszéde *S.* felett. *Össz. Mun.* V. 23.

⁴ *Dayka* 1787 őszén távozott Kassáról. *Szinnyei. Magyar Írók.* II. 663.

⁵ *Károly Gy. Hugó.* Irodalmi beszéd *B.-tól.* *Figyelő.* 1875. 43.

⁶ Erről később bőven szölok.

⁷ *B.* levele *Orczyhoz* 1787. okt. 22. *Figyelő.* 1879. VII. 316.

ellen megvédte őt Bacsányi, mint ezt Kazinczy szeretné feltüntetni.¹ Hiszen ez a védelem *két évvel később történt.*

1787 november 13-án egy jelentős esemény adott új fordulatot Bacsányi életének, mondhatjuk, az egész magyar irodalomnak. Ekkor alakult meg a *kassai magyar társaság.*² Kazinczy sokszor és részletesen emlékezik meg erről s így eléggé meg van világítva ez az érdekes esemény. — Az említett nap estéjén Kazinczy meglátogatta Szabót és közölte vele tervét, hogy egy társaságot akar alakítani s egy szépirodalmi folyóiratot indítani az elhanyagolt nyelv és irodalom művelésére. Szabó nagy örömmel fogadta a tervet, de mindjárt meghitt barátjára, Bacsányira, gondolt s főlvételét indítványozta a társaságba. Kazinczyt nagyon elkedvetlenítette ez a kikötés, mert Bacsányit akkor már sem szenvedhette. Az arisztokratikus hajlamú, finom Kazinczyt nagyon bántotta a nem nemes s nála ifjabb Bacsányi büszke önérzetessége s merev, parancsoló fellépése, s ezért kezdettől fogva ellenszenvet érzett iránta. Bacsányi épen úgy volt vele. Kazinczy tehát csak kénytelen-kelletlen egyezett bele Szabó kívánságába. Épen akkor lépett be Bacsányi, kivel mindjárt közölték tervüket. Jellemző Bacsányira, hogy mindjárt ő diktál föltételeket: hogy a folyóirat első füzetében csak hármuk munkái jelenjenek meg, hogy minden kérdést szótöbbség döntsön el, s hogy y-isták legyenek. Kazinczy a két elsőbe beleegyezett, de az utolsóba nem (ő maga tényleg jottista maradt).³ Így alakult meg az írói triumviratus. Szabó hosszú költeményt ír a »társaságkötés« emlékére⁴ lelkesen énekelve meg szövetségüket:

»Már jól van; már jöjjön Halál, elmégyek örömmel
S boldog atyáinkhoz tettünknek megviszem hírét.
Őszveköttött lelkek! szaporán munkára! Kítettük
A tárgyat: már gondolatunk legyen arra szegezve.

Igy énekel a nemes öreg őszinte örömmel s azután a jós ihletével folytatja:

»Kis időnek alatta
E szikrácska derék lángot fog vetni. Szerencsés
Példánk mindenüvé, minden rendekre kiterjed.

A szikra valóban lángot vetett s a szerény vállalkozás hatalmas tejlődésnek lőn kezdete. Méltán mondhatja Bacsányi: Mi törtük meg a jeget, mi emeltünk, úgy szólván, zászlót hazafitársainknak, nemzeti nyelvünk szent ügyének hathatósbb védelmére, oly szerencsés foganattal, mely nemsokára minden reménységünket felülhaladta.⁵ *Guzmics* pedig egyenesen a Museumtól számítja a magyar irodalom újjászületését.⁶

¹ Kazinczy. Pályám emlékezete. Nemzeti Könyvtár III. 106.

² Először a M. Muzeum II. kötetének címlapján nevezik így magukat.

³ V. ö. Kazinczy. Pályám eml. 104–5.

⁴ M. Museum I. 1–3.

⁵ B. emlékezései a kassai magyar társaságról. Figyelő 1874. 497.

⁶ Levele Kazinczyhoz 1827. aug. 21. K. levele Guzmicscsal. 125.

Folyóiratukat Kazinczy »Kassai Parnassus«-nak akarta nevezni, de aztán a Bacsányi ajánlta nevet fogadták el, a *Magyar Museumot*, melyet Ráday Gedeon is helyeselt.¹ Az öreg Ráday örömmel csatlakozott hozzájuk s 75 esztendejét tekintve valóban bámulatos tevékenységet fejtett ki a Museum érdekében. Főleg az ő közbenjárásának köszönhető, hogy Pesten *Trattner* elvállalta a nyomtatást, melyre maga Ráday ügyelt fel sokszor bejárva Péczelről s fáradhatatlanul írva levélbeli tudósításait a kassaiaknak.² A corrigálást *Földi János* végezte, ki akkor Pesten az orvosi szigorlatokra készült.³

Míg így a trias terve a megvalósulás felé közeledett, addig magát a triast a felbomlás veszélye fenyegette. Kazinczy és Bacsányi közt, úgy látszik, mind nagyobb lett az elhidegülés, melyet Bacsányi nyíltsága s gorombaságig menő őszintesége s Kazinczy érzékenysége siettetett. Viszonyuknak jellemzésére elég e néhány sort idéznem Kazinczynak *Kovachich*hoz 1788. jan. 29-én írt leveléből:⁴ »Weil ich einmal im Begriff alles zu erzählen bin, so bekenne ich es, dass ich mich mit dem Bacsányi nicht vergleichen lasse. Stand u. Alter kommen zwar in keine Erwägung, da man aus der uneigennützigsten Absicht die Sprache zu cultivieren in eine Gesellschaft sich geschmelzt; aber der Unterschied, den uns Geburt, Character, Ansehn u. Alter giebt, hört zwischen den Mitgliedern doch nicht auf.« Ezt a különbséget bizonyára érezte is Bacsányival, ki szintén nem maradt adós és a finom lenézést igen is őszinte nyilatkozatokkal viszonzta, a milyen pl. az, hogy Kazinczy dobja a tűzbe *Bácsmegyeijét* megjelenése előtt, mert nevetségessé teszi magát vele: »egy hős nemzethez nem illik ez az asszonyi szerelmes nyavalygás«.⁵

A Museum nyomtatása lassan halad, úgy hogy az első »negyed« csak 1788 nyarán jelenhetik meg.⁶ Mielőtt tartalmáról és hatásáról szólnék, *Bevezetésének* történetéről kell röviden megemlékezni, mint a mely elég fontos volt a társaságra nézve s Bacsányira is jellemző.

Mindjárt a társaság megalakulása után Kazinczy egy kész bevezetést mutatott be társainak, kik azt némi módosításokkal el is fogadták, hanem Bacsányinak nem tetszett ez a bevezetés, azért »öszve bontotta, s nem hagyván követ kövön . . . új Bevezetést épített« Kazinczy »materiáléjából«.⁷ Ezt Kazinczy nem tudta, csak sejtette, azért aggódott, hogy távollétében változtatásokat

¹ Kaz. Lev. I. 184.

² Kaz. Lev. I.

³ Károly Gy. Hugó: *A kassai magyar társaság. Az orsz. középt. tanár-egylet Közlönye V. évf. 1871—2. 29.*

⁴ Kaz. Lev. I. 163.

⁵ Kaz. maga mondja ezt. K. F. lev. Kist. K.-val és körével 101.

⁶ *Trattner* csak júliusban fog nyomtatásához. Kaz. Lev. I. 193. és 198.

⁷ Kaz. Rádayhoz 1788. márcz. 14. Kaz. Lev. I. 301.

tesznek cikkén.¹ Képzeltetni csodálkozását és boszankodását, mikor látta a Museum új bevezetését és a magáénak mellőzését. Ezzel a pohár csordultig telt s Kazinczy, noha színleg társ maradt s még a 2. negyedbe is dolgozott, elhatározta, hogy végkép szakít a Museummal, Bacsányi eljárását, hogy a kezdeményezőt így kiszorítja a szerkesztőségéből, a legjobb akarattal sem tarthatjuk kifogástalannak; bizony abban sok a személyeskedés és hatalmaskodás s nagy elfogultság kell hozzá, hogy ezt egészen természetesnek találjuk, sőt Bacsányi érdemének tulajdonítsuk (mint ezt *Bayer Ferencz* teszi).²

A *Museum* első negyede igen gazdag és magas színvonalon álló tartalommal jelent meg. Kazinczynak négy, Bacsányinak öt, Szabónak három dolgozata van benne: eredeti költemények, fordítások *Klopstockból*, *Gesznerből*, *Ossziánból*, *Miltonból*, *Ányos* emléket felújító ismertetés, két magvas értekezés s egy recensio; tehát a külföldi és magyar irodalom ismertetése a magyar irodalom fejlesztésére célzó mutatóványokkal, tanulmányokkal. Ez volt aztán végig a *Museum* programja.

Hogy milyen hatást tett, arra nincs sok adatunk. Némelyek kifogásolták a címét, pl. Dugonics, Horányi,³ másoknak igen tetszett az egész, különösen Erdélyben,⁴ hol a legbuzgóbban pártolják a vállalatot; így Marosvásárhelyre 100 példányt kérnek belőle.⁵ Annál rosszabbul kél másutt. *Földi* a Kis Kúnságban csak egy példányt tud eladni,⁶ a felső vidéken sincs különben,⁷ pedig nagyon olcsón adják (egész évre 1 frt 40 kr-ért, egy negyedét 28 kr-ért). Lassú terjedésének oka a szállítás és terjesztés lassúsága. Kazinczy panaszkodva említi Trattner késedelmezését, ennek tulajdonítható, hogy pl. Nagyváradon még 1789. májusában (!) sem ismerik az *első* negyedét.⁸ Nagy baj, hogy a posta nem vállalja el a szállítást s így kereskedőkkel, bizományosokkal lehet csak közvetíteni. A füzetek megjelenését sem lehet időhöz kötni, mert a kéziratok beérkezésétől és sokszor a nyomtató szeszélyétől függ. Így a II. negyed csak 1789 májusában lát napvilágot.⁹

Kazinczy ezalatt új folyóirat tervével foglalkozott, látván, hogy a Museumnál nem érvényesítheti akaratát; »lárma nélkül voná félre magát«¹⁰ társai közül s ezt már 1789 márcz. 14-én

¹ K. Rádayhoz Késmárkról 1788. jun. 21. K. Lev. I. 191. Ezzel megczáfolja saját magának azt az állítását, hogy néhány nap mulva a megegyezés (1787. nov.) után irt volna B. új bevezetést s ezt ő (K.) már akkor tudta volna (Pály. Eml. 106.).

² Bacsányi János. 39—40.

³ Kaz. Lev. I. 442.

⁴ U. ott I. 404. II. 41.

⁵ U. ott I. 279.

⁶ U. ott I. 264.

⁷ Toldy B. kiadása 248.

⁸ Kaz. Lev. I. 348.

⁹ U. ott.

¹⁰ Pályám eml. 106.

meg is írta Rádaynak; »mind gyakori utazásaim miatt — úgy-mond — mind egy más okra nézve is, magamat a Museum úgynevezett tagjai közül kiszakasztottam.«¹ Folyóiratát, melynek az *Orpheus* nevezetet adta (előbb *Litterator*nak akarta nevezni),² erősen tervezte különösen *Horváth Ádám*mal s nagyon bizott sikerében: »Ich glaube, mein Orpheus wird Sensation machen« — írja *Kovachich*nak,³ Horváth pedig azt jövendőli, hogy »Bacsányi... kénytelen lesz általlátni, mihelyt az Orpheus lantja megcsendül, hogy az ő Museumjuk dugáda dül.«⁴ Az Orpheus lantja 1790-ben csendült meg, de u. abban az évben el is hallgatott. A Museum túlélte az »egy-hónapos írást«, mely nyolcz hó mulva megszűnt »a nyomtató gazsága miatt« — mint *Kazinczy* mondja. *Kazinczy* különben nem szakított végképen Bacsányival, a Muzeum III. és IV. negyedében van még egy-egy verse, sőt 1792-ben, a min méltán csodálkozhatunk, felkéri Bacsányit, hogy *Messias* fordítását vesse össze az eredetivel s jegyezze ki a hibákat, de Bacsányi nem vállalta magára »az aristarchusi hivatalt.«⁵

Bacsányi tehát már a II. negyedről kezdve maga szerkeszti a Museumot s ugyancsak derekas igyekezettel. Minden követ megmozgat, hogy a folyóirat létét biztosítsa. A második kötetet *Kassán* nyomatja *Ellingernél* s ezzel megkönnyíti a kiadást. 1791-ben kieszakozli a helytartótanácsnál, hogy postán lehessen küldeni a füzeteket (1791. aug. 23. 15401. sz. Htt. rend.),⁶ továbbá a munkatársakat felszólítja, hogy járuljanak a nyomtatás költségeihez, a mit többen meg is tesznek,⁷ meghonosítja az akkor még szokatlan előfizetést, továbbá 200 ft kölcsönt vesz fel *Széchenyi Ferencz* gróftól a költségek fedezésére.⁸ Az anyagiakkal sok baja van s szemrehányólag írja 1791-ben *Arankának*, hogy »még mind ez ideig nem találkozott a gazdagabb uraságok között, a ki egynehány száz forinttal előmozdítani kívánta volna igyekezetünket, holott fájdalom! a bandériumok cifraságaira negyven, ötven ezereket sem szántak adni.«⁹ De ő azért önzetlenül, minden nyereszkesedési vágytól távol, sőt a saját pénzbeli kárával¹⁰ is folytatja folyóiratát. Célja a Muzeumot annyira emelni, hogy kiállja a versenyt az idegen folyóiratokkal s idővel kiszorítsa őket.¹¹

A saját vallomása szerint nemcsak ő és *Szabó* alkotják a társaságot, hanem *Ráday Gedeon*, *Verseghy Ferencz*, *Virág*

¹ Kaz. Lev. I. 300.

² U. ott. I. 303.

³ U. ott. I. 512.

⁴ Kaz. Lev. I. 507.

⁵ B. levele *Arankához*. Toldy kiad. 247.

⁶ Orsz. középt. tan. Közlöny V. 1871—2. 30.

⁷ Figyelő 1871. 403—4.

⁸ A Museum kiadóinak *Tudósítása* 1791. szept. 21. és Toldy kiad. 242.

⁹ Toldy kiad. 240.

¹⁰ Figyelő 1871. 403—4.

¹¹ Toldy kiad. 240.

Benedek, Kreskay Imre, a nagy tudományú expaulinus és *Szentjóni Szabó László* is tagjai.¹

Baróti Szabóval igen meghitt barátok, ezt a barátságot csak megerősítette, hogy Szabónak *Rájnissal* és *Révaival* folytatott ismert polémiajában Bacsányi a védelmére kelt. Ezért nem szerepel a »kőszegi poéta« a Museumban. *Verseghyvel* Kazinczy szerint nem szenvedhették egymást s csak azért lettek barátok, mert mind a ketten yisták voltak,² valószínű azonban, hogy nemcsak ezért. *Virág* is jó barátja Bacsányinak, ki költői levelet is ír hozzá, s még Bécsből is levelez vele,³ *Virág* azonban később megnehezített rá a *Gruber* verse (Hymnus an Pallas Athene. 1802.) miatt, melyben azt mondja Gruber:

»Kühn, wie keiner vor ihm, erhebt sich der Bard Bacsányi,
Virág strebet ihm nach, versucht die Höhen des Pindus.«⁴

Kreskay is buzgón támogatta a Museumot dolgozataival, sőt pénzzel is.⁵ Érdekes Bacsányihoz írt levele (1790. aug. 6.),⁶ melyben elmondja az 1778-iki pesti tudós társaság történetét.⁷ *Szentjóni Szabó* testi-lelki jó barátja. Nem tudjuk, mikor kezdődött barátságuk, de bensőségéről tanúságot tesz maga Bacsányi, mikor »jelke egy felének« nevezi *Szentjónit*, másutt meg ezt mondja róla:

»te kiben végtére veszélyes
Pályafutásom alatt elszánt hű társra, s barátságot
Tiszteiben a legjobb, legigazb emberre találtam.

(Hazafüni aggodás.)

Költői levéllel is megtisztelt s emlékére négy költeményt szentel. *Rádayval* való viszonyát már ismerjük, e viszony nem soká tartott, mert *Ráday* 1792-ben elköltözött az élők sorából. Ezeken kívül a munkatársak sorában látjuk: *Kazinczyt*, *Földit*, *Horváth Ádámot* (kik az *Orpheus* megjelenése óta azonban nem dolgoznak a *Museumba*), *Báróczt*, *Simayt*, *Szuhányi Ferenczet*, *Aranka Györgyöt*, *Daykát*, *Döme Károlyt*, *Barcsay Ábrahámot*, *Bessenyei Sándort*, br. *Szilágyi Sámuel*t, gr. *Teleki Józsefet*, *Gvadányit*, *Sándor Istvánt*, *Weszprémi Istvánt*. Munkatársaival vagy személyesen, vagy levél útján érintkezett. *Arankával*, erdélyi kir. táblai ülnökkel, s az erdélyi nyelvművelő társaság megalapítójával, különösen élénk levelezést folytatott,⁸ mely jellemzően tünteti fel

¹ Lev. Arankához 1791. aug. 8. Toldy kiad. 245.

² K. lev. Kisf. K.-al és kör. 50.

³ Lev. Virághoz 1799. Toldy kiad. 259.

⁴ Virág lev. Kazinczyhoz. Kaz. Lev. II. 503.

⁵ Figyelő 1871. 403—4.

⁶ Akad. Kéziratt.

⁷ *Bessenyei*, *Horányi*, *Ányos*, *Orczy Lőrincz*, *Kreskay* s még hárman voltak tagjai, néhány gyűlést is tartottak a Belezsnai háznál, de csakhamar dugába dőlt az egész, mikor *Bessenyeit Kollár*, a császári könyvtár igazgatója, ki ellene működött a dolognak, Bécsben tartotta vicebibliothecarius czímmel.

⁸ Toldy kiad. 237—258.

szerkesztői ügyességét, fáradhatatlanságát s önzetlen buzgalmát a magyar irodalom ügyéért.

Mint látjuk, a *Museum*ban képviselve van a francia, deák, magyar és német iskola. *Bacsányi* maga egyikhez sem tartozik, s az u. n. »válogató« vagy »egyeztető« irány híve néhány társával együtt. A *Museum* ennek az iránynak fő organuma s mondhatjuk előkelő organuma, mely magas színvonalát, melyre mindjárt az első negyedben emelkedett, végig megtartja.

Bacsányi írói és szerkesztői működése mellett folytonos önképzéssel gyarapította ismereteit, így pl. francziául is ekkor tanult meg.¹ Hivatalos dolgai szintén igen elfoglalták, sokat utazott mindenfelé. Két utazását már említettem Kassára érkezésekor. 1789 szeptemberében *Wécsey*vel Pestre s onnan a kis *Orczy Józseffel*, *Orczy Lőrincz* unokájával, Bécsbe utazott,² miért, nem igen tudjuk. *Kazinczy* szerint valami állás ügyében,³ mert félt, hogy a cancellaris hivatalok megszűnnek. Ekkor érintette *Petronelt* is, hol a híres *Traun* kastélyban volt,⁴ s visszajövet Pestet,⁵ 1790-ben megint megtette ezt az utat. *Kazinczy* említi, hogy október 3-án, a magyar tudós társaság ügyében gr. *Schéchenyi* Ferencz házában tartott értekezletre nem hívták meg, noha Pesten járt, mert ismerik »garabonczáskodó lelkét.« Hanem ő csakugyan imponál az embernek — írja tovább — Abba a figurába szedi magát, a mely ezt mondja: *Igenis, én, én vagyok a híres Bacsányi*, s sorba járt minden uraságot az első regni bárótól fogva az utolsó nem tudom miig.⁶ Talán a tudós társaság érdekében buzgólkodott, melyet nagyon a szíven hordozott mindig. *Révaival*, az ügy fő mozgatójával összeköttetésben állott, sőt a saját állítása szerint, mikor Pozsonyban fenn volt koronázáskor (1790) az akadémia ügyében *személyesen járt a királynál*, ki igen kegyesen fogadta.⁷ A dolog kissé különösnek látszik, de ha *Bacsányi* igen erős önértéket tekintjük, továbbá azt, hogy akkor már neves író volt, s bizonyos vezérszerepet játszott *Museum*ával az irodalmi téren, nem fogunk rajta csodálkozni.⁸ Ugyanekkor volt Bécsben is néhány hétig.⁹ Ugy látszik, kassai helyzetével, melyet több körülmény tett kellemetlenné,¹⁰ sehogy sincs meglegedve s minden áron más állásra szeretne szert tenni. 1791-ben a *Werthes* Frigyes távozá-

¹ Mikor Kassára jött, még nem tudott. *Kaz. Lev. I.* 185.

² *Kaz. Lev. I.* 449. 469.

³ *Kaz. Lev. I.* 469.

⁴ Levele nejéhez 1816. jan. Akad. Kéziratt.

⁵ *Kaz. Lev. I.* 513.

⁶ *Kaz. Lev. II.* 120.

⁷ *Lev. Arankához. Toldy kiad.* 237.

⁸ *Csaplár Benedek. Révai Miklós élete cz. nagy művének III. kötetében (201—221) részletesen szól Révai ez irányú tevékenységéről párhuzamosan a Bacsányiéval.*

⁹ *Lev. Arankához. Toldy kiad.* 240.

¹⁰ Erről alább.

sával megörült széptani és szépművészeti egyetemi tanszékre pályázott többek közt ő is (Révai és Rájnis szintén pályáztak), de nem nyerte el ez állást. A király *Schediust* nevezte ki.¹ 1793 elején ismét több, mint egy hónapig időzött Bécsben² hivatalt keresve. Valószínű, hogy ekkoriban ismerkedett meg *Kisfaludy Sándorral*, ki ebben az időben lett testőrhadnagy.

Bacsányi nyilvános szereplésének ismertetése után mintegy pihenőül, életének egy nem épen fontos, de érdekes epizódjára térnek át, mely annak bizonyossága, hogy e külsőleg rideg és komoly férfi szíve is melegen és gyengéden érzett, — első szerelmének rövid történetére. Szerelmének tárgya egy előkelő, gazdag leány, *Ilosvay Krisztina*. Valószínűleg még 1788 elején (vagy 1787 végén) ismerkedett meg vele egy bálban, tán Debreczenben, hová Semsey Andrással, a későbbi abauji főispánnal s kamarai elnökkel, ment. A fiatal leány, ki igen szerette a költőket s maga is fordítgatott és irogatott, szívesen társalgott a szép és művelt ifjúval.³ Az érdeklődés szerelemmé fejlődött. Viszonyukról alig tudunk valamit. Kazinczy 1788. febr. 27-én írja Rádaynak:⁴ »Bacsányiból most nem lehet egyéb szót a sirásnál s jajoknál hallani, mert kedvese halálán van.« De a kedves kigyógyul s fogadást tesz, hogy hű marad. A költő boldogan éneklí a bükkfához, melybe nevük kezdőbetűit vették:

»Élj s nőddögelj, ó drága szelíd fa! légy
Boldog szerelmünk néma tanúja; s hagyj
Új életem víg kezdetének
E jeleit növekedni véled!
(Egy nevendék bükkfához.)

Az ábrándos viszony azonban nem soká tart, s a regénynek véget vet a prózai valóság: Krisztina férjhez megy Sárosov Andrásov őrnagyhoz. A szegény, alacsony származású író, hogy is remélhette volna, hogy valaha hozzá menjen a gazdag nemes leány? Egy kiadatlan verstöredéke őrzí csalódásán érzett bánatát. Ugyanaz a forma, melyben boldogságát zengette előbb:

»Elmúltak immár mindezek: és . . .
Meváltozott ah! s másnak adá kezét
Szívével együtt . . .
S szent fogadásai füstbe mentek.

De bár lemondott rólam örökre, bár
Mevszegte régen nékem adott hitét:
Egek! ne büntessétek érte!
Szenvedek én; legyen ő szerencsés!⁵

¹ Pauler. A bp. M. Kir. Tud. E. tört. I. 394.

² Lev. Arankához. Toldy k. 251.

³ Kazinczy jegyzete B.-nak hozzá irt leveléhez. Toldy kiad. 260.

⁴ Kaz. Lev. I. 212.

⁵ Akad. Kéziratt.

Két évvel később találkozik vele Nagy Kállóban, e találkozás emléket őrzi az *Esdeklő panasz*,¹ melyben kéri, ne tartózkodjék tőle, hiszen tudja ő jól, hogy mindennek vége van:

Ne félj, ne félj, kedves lélek!
 Ne távozzál előlem.
 Mondtam már, hogy nem reméllek . . .
 Miért tartasz hát tőlem?

De a megszakadt viszony daczára mindkettejükben él a kedves emlék. Krisztina 1803-ban Kazinczy által kéri Bacsányit, hogy küldje el neki rézbe metszett arczképét, Bacsányi pedig igen meleg hangon emlékezik meg róla Kazinczyhoz írt levelében (1802)²: »Ha össze találna vele jónni az úr még egyszer — írja többek közt — kérem bizodalmasan, ne sajnálja megmondani néki, hogy nálamnál nagyobb és igazabb tisztelője a világon nem lehet; és hogy én, akárhol legyek, és akármely sors kövessen is engemet, soha a míg élek, el nem feledkezem róla.« Később leveleznek is egymással,³ mikor már gr. Tholdy Ádámné lesz Krisztina, Bacsányi pedig szintén megnősül. Ez már természetesen nem szerelmi levelezés (Bacsányinéval is levelez különben Tholdyné). Szomorú visszhangja az egykor oly kedves dálnak az a két levele Krisztinának, melyeket Bacsányi hagyatékában találtam. Nagyon panaszodik ezekben férje ellen, ki elprédálta vagyonát, gyermekeit elidegenítette tőle s most úgy élnek, mint két idegen. Leveléhez 1827 egy elegicus hangú költeményt is mellékel, melyben többek közt így ke-se. eg :

Minden jótól megfosztatva
 Vagyok a balsorsnak hagyva,
 Úgy vagyok már e világba,
 Mint rengeteg vadonságba.

Semminek már magam körül
 Szívem soha már nem örül
 Mély bú emészt már engemet . . .
 Hogy töltsen el életemet?⁴

Kevés költőiség, de sok érzés. Másik levelében (1828) így ír: »Oh, kedves jó Jancsim, be jobb lett volna veled lenni a világ akármely távol eső vidékében. Meg van kedves leveled, gyakran olvasom: Szomorú érzés a késő bánat, de én nyugodt vagyok; sorsomnak illetén változását te okoztad, nem én, ha szerencsétlen leszel, engemet nem okozhatsz. Midőn ezen felyül írt bölcs szavadra emlékezem, kicsordulnak könyveim, sietek a magányosságba . . . Barátnéd, a ki a síron túl is szeret és tisztel: Ilosvay Krisztina.

¹ Lev. Arankához 1791. júl. 4. Toldy kiad. 243.

² Toldy kiad. 260.

³ »Toldyné mégis levelez B.-val? kérdi Kazinczy Szentgyörgyit 1809-ben. Kaz. Lev. VII. 9.

⁴ Akad. Kéziratt.

Íme a rövid vázlata egy szerelmi történetnek, melyből nem árul el többet a multak homálya.

Bacsányit azonban magánügyei sohasem foglalják el annyira, hogy a közért ne lelkesedjék s hazájának állandóan ne szolgáljon. Szerelmi csalódása még jobban megedzti a küzdelemre, nem hogy elcsüggesztené. Hazáját annál jobban szereti s ebben a szerelemben nem olyan mindennapi a csalódás, de sok a bánat és boldogtalanság.

A II. József alatti törvénytelenések mélyen sértik hazafiúi érzését. A reformokban ő is csak sérelmeket lát, melyek miatt feljajdult költeményeiben s az »erőszak igája« alatt görnyedve a »veszni tért hazát« siratja s szíve »honjáért vérzik.« Az elnyomtatás szüli a szabadságért való rajongást. Bacsányi is rajong érte, a magyar alkotmányos szabadság, a magyar nyelv mindennél előbb való az ő szemében. Nem kozmopolita, hanem magyar, ki lelkesül ugyan az egész emberiség ügyéért is, de főleg és mindennek előtt hazája szabadságát és boldogságát óhajtja és ezt bármi áron, még forradalommal is kész megszerezni. Nem csoda, hogy lelkére mélyen hatottak a kilenczvenes évek reformeszméi, melyek új és boldogabb kort, új állami és társadalmi rendet ígértek. Ezért üdvözli olyan lelkesedéssel gr. *Battyhányi Alajost*, kinek *Ad amicam aurem* (1790—1) cz. röpirata annyira megfelel gondolkodásának. Mit akar Battyhányi? *Monarchiát*, melyben jogegyenlőség uralkodik s az elnyomás ki van zárva, mert a népnek joga van az uralkodó törvénytelenégeinek erőszakkal ellenszegülni. Akarja az egyenlőséget (a nem nemesek egyenjogúsítását), a köztelherviselést, az egyház sok intézményének reformálását. A forradalomtól irtózik s azt csak végső eszköznek tartja s ezért a francia forradalmat intő például állítja a népeket elnyomó uralkodók elé.¹ Bacsányi rajongó lelkesedéssel szól Battyhányiról:

»... áldva fogják áldani nagy neved
Mindenkor, és mély tiszteletben
Tartani még tetemid porát is.²

Hasonlóképen a franczla forradalmat is egész lélekkel üdvözli, mint a szabadság hajnalát; a zsarnok uralkodók ellen fenyegetőleg emeli fel szavát és a szabadságot, egyenlőséget, felvilágosodást, törvényt dicsóiti (*A francziaországi változásokra. A látó.*³ Nem híve ő a véres forradalomnak (hisz a vérengzést, háborúskodást elítéli,⁴ csak a végső esetben tartja szükségesnek, mint Battyhányi, a köztársaság hívének pedig épen nem mondhatjuk,

¹ Battyhányi reformeszméit alaposan tárgyalja *Concha Győző*. »A kilenczvenes évek reformeszméi és előzményeik« cz. munkájában. Olesó könyvtár 195. sz. 115—140.

² Kiadatlan ódatöredékéből. Akad. Kéziratt.

³ Kiadatlan. U. ott.

⁴ *Az európai hadakozásokra.*

hisz akkor nem dicsőítené Batthyányit, ki szintén nem híve a respublicának s nem szólna *forradalmi verseivel egy időben* így:

»... mi volt rég
E nemzet, míg a haza közhasznára tekintvén,
Bölcs fejedelmeinek vígan hódolva virágzott!
(Hazafiúi aggodás.)

vagy hg. *Hohenlohe Károlynéhoz* intézett költeményében:

»Mutasd az anyáknak kötelességeket,
Miként kell nevelni édes gyermekeket,
Miként az országnak bátor férfiakat,
Köz hasznót szerető igaz polgárokat,
Kik jó királyokhoz úgy légyenek hívek,
Hogy a nemzethez is buzgón verjen szívek.

Vagy:

»A jó királyok tüköre., népei
Hív atyja, s törvényes vezére,
Bölcs Leopold, magyarok királya!»

Az igazi forradalmár és respublicánus előtt nincs »jó király«, Bacsányi előtt van s ez az igazságos, alkotmányos uralkodó, ő csak a despoták ellen kelt ki, mint maga mondja,² nem minden fejedelem ellen. Forradalmi költeményeinek hangja igen erős, heve elragadja, a min nincs mit csodálkoznunk, ha fiatalságát, a forrongó kort s a nagy eszméket tekintjük, melyekért lelkesült.

A francia forradalom túlzásai ideális lelkesedését később egészen lehűtik s 1798-ban írt *Beszédében* már »eltévelyedett kegyetlen városnak nevezi Párist s többé nem hangoztat forradalmi eszméket,

Különben egészen határozott véleményt Bacsányi politikai gondolkodásáról bajos mondani; bizonyos ingadozás vehető észre rajta, a mi életkörülményeiből eléggé érthető, azonkívül vannak életének homályos pontjai, melyeknek ismerete hián csakis föltevésekre támaszkodhatunk, ezek pedig a határozott állítást kizárják.

Felvilágosult gondolkodása s merész eszméi, melyeket költeményeiben nyíltan is hirdetett, sokaknak szemet szúrtak, különösen a papság körében. »Itt a francia módon gondolkodó emberekre nagyon vigyáznak — úgymond — s a józanul okoskodó és beszéző embereket is hamar jakobinusoknak nevezik. A papok különösen úzik régi mesterségeket.«³ A forradalmat elkerülhetetlennek tartja, s mivel nálunk a felvilágosultság hiányzik, a véres forradalmat. »De mit gondolnak ezzel, ha szinte általlátnák is az ilyen emberek? Nekem azt merte ezelőtt két esztendővel egy valaki mondani: *Mintsem a mi religionkban legkevesebb változás legyen* — (tudjuk, mit értenek ők a *religio* neve alatt) *inkább veszszen el az egész magyar haza!* . . .«⁴ Más levelében is kikel »a józan

¹ Kiadatlan töredék. Akad. Kéziratt.

² L. alább.

³ Lev. Arankához 1793. Toidy k. 252.

⁴ U. ott.

észnek ellenségei« ellen, kik »egész spanyol inquisitiót akarnak béhozni« . . . és »személye ellen különösen agyarkodnak, s minden módot elkövetnek, hogy árthassanak.«¹ Szeretne is megszabadulni »ettől a tót országtól és papfészekétől«, hol sokáig úgysem maradhat »alacsony lelkű üldözői«² miatt.

Ezekhez a kellemetlenségekhez még más is járult, a mi különösen tarthatatlanná tette helyzetét: főnökével való meghasonlása. Valami összeszólalkozás következtében³ br. Wécseyt állítólag párbajra hívta s ez Kazinczy szerint nem fogadta el alantasának kihívását. A kihívás levél útján történt, e levelet Wécsey megmutatta Kazinczy apósának, így tudta meg Kazinczy a különben titokban tartott esetet,⁴ mely ismét igen jellemző Bacsányira, ki a rang- és társadalmi különbséget nem tekintve a szenvedett sérelemért elégtételt kér főnökétől. Wécsey valószínűleg eligazította a dolgot valahogy vele, mert nem igen tehetjük fel, hogy a büszke és önérzetes ember eltúrte volna az egyszerű visszautasítást.

Ez időtől fogva elvesztette főnöke kegyét s az minden áron el akarta őt távolítani. Erre alkalmat szolgáltatott Bacsányinak a Museum II. kötetében megjelent három verse. Egy Péchy József nevű sárosi nemes⁵ Sárosmegye nevében feladta ezekért 1793-ban. Lehetséges, hogy Wécsey keze volt a dologban s ez annál valószínűbb, mert ezek a versek *három év előtt* jelentek meg s a feladás csak most történt. Kazinczy is e mellett bizonyít, mikor azt mondja, hogy »Wécsey örült, hogy Bacsányin boszút állhat«⁶ és »kereste az alkalmat, hogy ezt a garázda embert megbuktathassa.«⁷

Az incriminált három vers: a *Virág Benedekhez* intézett költői levél, melynek két versszakát tartják feltűnőnek,⁸ az *Abauj vármegye örömmepére* írt költemény, melyben II. József uralkodására vonatkozó panaszokat kifogásolják⁹ és a *franciaországi változásokra* című; különösen az utóbbit tartják »sehr anstössig«-nek. A cancellaria a példányok elkobzását, a censor kinyomozását s a szerző felelősségre vonását javasolja,¹⁰ a király helyesli a cancellária javaslatát.¹¹ A kir. rendelet értelmében a szerkesztőnél lévő 74 példányt tényleg lefoglalták s a megyei levéltárba

¹ Lev. Arankához 1793. márcz. 19. Toldy kiad. 255.

² Lev. Arankához 1793. ápr. 1. Toldy k. 253.

³ Kaz. szerint az ok az volt, hogy W. valamit igazított conceptusában (?). Kaz. Lev. VII. 292.

⁴ Kaz. lev. Kisf. K.-al és körével. 101.

⁵ Toldy kiad. 2.

⁶ Kaz. lev. K. K.-al és körével. 101.

⁷ Szirmay. A magy. jakobinusok tört. Kaz. jegyzeteivel. Magyar Könyvesház 155—157. sz. 102.

⁸ 25. és 26. (II. József uralkodása.)

⁹ 30—32; 47—54; 89—94; 118—120. sorok. Mind ezek németre vannak fordítva.

¹⁰ A cancellaria fölterjesztése a királyhoz. 1793. márcz. 14. Orsz. levéltár.

¹¹ Leirat 1793. ápr. 4. Orsz. levéltár.

tették. A censort, *Novák* Istvánt, a természetjog académiái tanárárt, ki nagyon engedékeny ember volt,¹ nem lehetett felelősségre vonni, mert már meghalt. Bacsányi pedig, kit kérdőre vontak, igen erősen védekezik. Érvei ezek: a könyv még 1790-ben jelent meg a censor engedelmével s mindenütt tetszésben részesült; a helytartótanács megengedte postai szállítását s azonfölül példaként említette a nemzeti nyelv művelése terén; *A franciaországi változásokra cz. verset öt évvel ezelőtt írta,² mikor még a forradalom következményeit nem tudhatta előre s a vers csak a despotákra czéloz.³* Abauj megye támogatja Bacsányi védelmét s kiemeli ismeretes hűségét és tiszteletét fejedelme iránt s azt, hogy erkölcsaitól távol áll, hogy »magát egy lázadásra czélzó irattal akarta volna bemocskolni, továbbá hogy Bacsányi egyike azoknak, a kik a magyar irodalom elővitelén hathatósan működnek.«

A cancellaria azonban nem tartja kielégítőnek a védekezést, mert szerinte a vers világosan a királyokra s a forradalomra czéloz, ezért megérdemli a szerző, hogy hivatalából elbocsássák, mindazáltal megvizsgálandó, hogy bizonyos hivatalos érdemeinél fogva számíthat-e valami elnézésre.⁴ A helytartótanács védelmébe veszi Bacsányit s a további lépéseket szükségtelennek tartja, mert a könyvet a censura engedelmével nyomatta ki, mert úgy is lefoglalták a példányokat s végül irodalmi érdemeire való tekintettel.⁵ A király a helytartótanács javaslatát fogadja el, de rosszalja, hogy ilyen könyv postán való szállítását megengedte.⁶ Az úgy tehát Bacsányi javára dőlt el, de állását azért nem tarthatta meg sokáig, mert csakhamar egy másik összeütközése támadt, mely ezúttal állásába került.

Szentjóni Szabó Lászlóhoz írt költői levelét s Szentjóni választát együtt ki akarta adni egy füzetben s censura alá adta. A censor ekkor egy nyugalmazott katonatiszt br. Saalhausen Mórincz kassai kerületi prodirector volt, kiről Kazinczy azt jegyzi meg, hogy »inkább illet káplárnak, mint prodirectornak.«⁷ Ez a költői levél néhány helyét kifogásolta s ezeket a helytartótanácsához szándékozott fölterjeszteni. Bacsányi tiltakozott ez ellen s kérte a censort, hogy törölje egyszerűen az incriminált helyeket. A censor ezt meg is ígérte, mindazáltal mégis fölterjesztette Budára. Ez ellen

¹ Toldy kiad. 237.

² Itt egy évet téved.

³ Így nyilatkozik Arankához írt levelében (1792. ápr. 13-án). Ellenségei azt állítják, hogy a fejedelmeket sértette meg ezzel. »Nem gondolják meg, hogy szemtelen árulkodásokkal ők bántanak meg az udvart, azt mondván neki, hogy *öréi* van készítve az a kemény vers. Az én feleletem könnyű volna. A ki rühes, vakaródzzék! közmondás.« Toldy k. 249.

⁴ Canc. fölt. 1793. jul. 25. Orsz. levélt.

⁵ Fraknoi. Martinovics és társainak összeesküvése. 1880. 166. (Az eredeti okiratot nem láthattam az Orsz. levéltárban.)

⁶ Canc. fölt. 1793. jul. 25. (A királyi végzéssel). Orsz. levélt.

⁷ Kaz. Lev. II. 583.

a többször tapasztalt és érthetetlen bánásmód ellen a censorhoz írt erős hangú levélben tiltakozott s egyszersmind kérvényt intézett a nádorhoz, mint ártatlanul üldözött. »Neque enim ego is sum, — írja kérvényében többek közt — qui debitum patriae meae dicasteriis parendi studium unquam abnegem, aut justam etiam crism subter fugere, vel plane acceptis a Creatore talentis meis in detrimentum reipublicae, cuius felicitas unicus contentionum meorum scopus est, impie abuti velim.«¹

A budai censor fölterjesztéséből (1793. nov. 12.)² kttünik, hogy főleg a papok ellen szóló erős részleteket kifogásolták.³

Bacsányi védekezése hasztalan volt, hivatalából elbocsátották s felügyelet alá helyezték, mint olyant, a ki »lázadó versci miatt« (»propter seditiosos versus«) már előbb is megrovatott s még sem hajlandó észretérni.⁴

Bacsányi Pestre ment és ismét folyamodást intézett a nádorhoz, melyben közbenjárását kérte a szigorú ítélet megváltoztatására (Pesten kelt kérvény 1794. márcz. 1.), de kérését a helytartótanács támogatása ellenére elvetették.

Bacsányinak Kassáról való távoztával megszűnt a kassai magyar társaság, megszűnt a Magyar Museum is, vagy mint *Pápay Sámuel* mondja: »Museumunknak ajtaja, mintegy négy esztendei nyitva állása után, egészen bekilincseltetett«⁵ — bizony nagy kárára irodalmunknak!

*

Bacsányi az államszolgálatból elbocsáttatván, magánhivatalt keresett és talált is. *Gr. Forgách Miklós*, a nagy műveltségű és felvilágosult gondolkodásáról ismert nyitrai főispán, kihez 1790-ben egy nyílt levelet intézett,⁶ fogadta maga mellé titkárnak.⁷ A rokonszenves főúr mellett bizonyára boldog napokat látott, de csakhamar innen is távoznia kellett.

A *Martinovics* összeesküvést fölfedezték s megkezdődött a vizsgálát. A már elfogottak vallomásai mind több és több embert keverték a főbenjáró ügybe s az elfogatások sűrűn követték egymást. Bacsányi neve szintén szerepelt a terhelő vallomásokban. *Hajnóczy* azt vallotta róla, hogy ismeretségben volt vele, *Martinovics* pedig⁸ azt, hogy a titkos társaság egyik igazgatója.⁹

Ez elég volt Bacsányi elfogatására. Kazinczy elbeszélése szerint éppen Forgách nyitrai jószágán időzött, mikor a grófné avval

¹ Kérvénye. 1793. szept. 19. Orsz. levélt.

² U. ott.

³ Ezek a vers a későbbi kiadásaiából kimaradtak, de kéziratai közt megtaláltam őket Később lesz szó róluk.

⁴ Canc. leirat 1793. decz. 28. Orsz. levélt.

⁵ A magy. Literatura Esmérete. 1808. (Magy. Minerva IV.) 416.

⁶ M. Museum II. 159.

⁷ Hajnóczy is volt Forgách titkára. Fraknoi. Martinovics. 99.

⁸ Fraknoi. Martinovics összeesk. 257.

⁹ U. ott 247.

a hírrel érkezett Bécsből, hogy Bacsányit kerestetik. A gróf kérdésére, hogy bűnösnek érzi-e magát, nemmel felelt, ekkor a gróf elküldötte Budára, hogy jelentkezzék Sándor fhg nádornál. »Bacsányi Budára ér és jelenti magát, esküszik, hogy ártatlan, a palatinus örvend, följegyezteti szállását, s azzal a fogadással ereszi el, hogy nem lesz semmi baja, ne féljen az elfogatástól, ez szállására megyen, leveleket ír és tizenkét órákor (1794. szept. 11-én¹) elfogják és Bécsbe viszik.«²

Őt is a gr. Saurau Ferencz elnöklete alatt álló vizsgálóbizottság hallgatta ki. Vallomásából kiderült, hogy junius elején ismerkedett meg Martinovicssal, kivel aztán többször találkozott az utcán és lakásán, de bizalmatlan és tartózkodó volt iránta, mert tudta, hogy némelyek veszélyes egyének, mások titkos kémnek tartják. Ezt Martinovicznak szemébe mondta, ki rossz néven is vette tőle ezt a gyanakodást. Érdeklődvén a titkos társaságok iránt, Martinovics közölte vele a felvételi szabályokat s a titkos jeleket, melyeket ő le is írt magának, hogy végére járjon a dolognak, de senkivel sem közölt semmit a hallottakból. Martinovics az igazgatói tisztelet is felajánlotta neki. Vallomásában végül kiemelte, hogy Magyarországon forradalmat senki sem óhajt, de igen sokan kívánják, az alkotmány reformját.³

A bizottság fölterjesztésében konstataulta Bacsányiról, hogy Martinovics terveiről tudomása volt s mégsem jelentette azokat fel, továbbá hogy forradalmi szellemű munkái vannak és vallomásaiban túlzó nézeteket hangoztatott: ezért a legveszedelmesebb emberek közé tartozik.⁴

A foglyokat ezután Budára szállították (nov. 22. és 24-én), hol a nádori testőrség volt laktanyájában helyezték el őket.⁵

Az ügy a királyi tábla elé került, melynek elnöke *Urményi* József volt, a kir. ügyész tisztelet pedig nyéki *Németh* János, ez a rosszakarató és jellemtelen ember, viselte.⁶ A kir. tábla fölmentette Bacsányit, mert csak maga Martinovics (tehát egy tanú) vallott rá, a saját vallomásai alapján pedig nem lehetett elítélni. A mi végre forradalmi verseit illeti, azokért már kiállotta a büntetést.⁷ — A fölmentő ítélet oly örömmel töltötte el, hogy börtöne falára szénnel ezt a verset írta:

»Szép a hazáért tűrni, viselni rab-
Lánczot, s halált szenvedni dicső dolog,
A mely halandó él s vesz érte,
Nemzeteket nemesít nevével!⁸

¹ Fraknoi. Martinovics. 282.

² Szirmay. A magy. jakobinusok. 102.

³ Fraknoi. Martinovics. 282—284.

⁴ Fraknoi. Martinovics. 288.

⁵ U. ott. 305.

⁶ Kazinczy »vérszomjas Caraffának« nevezi.

⁷ Fraknoi. Mart. 358.

⁸ Szirmay. A magy. jakobinusok. 103. (Kaz. följegyzése.)

Öröme korai volt, mert a hétszemélyes tábla (a nádor elnöklete alatt) megváltoztatta a kir. tábla ítéletet s Bacsányit nem tartotta büntelennek, mert Martinovics terveiről tudomása volt s nem tett feljelentést s védiratában »kárhozatos elveket« hangoztatott.¹ Látjuk, hogy a bécsi bizottság véleményét fogadták el. Kazinczy szerint a föntebbi verset is súlyosbító körülménynek tekintették, valamint azt is, hogy a kir. ügyészszel »proterve« bánt.²

Mindezekért az ítélet kihirdetésétől (jun. 1.) számítandó *egy évi börtönre* ítélték,³ tehát *nem számították be neki a több mint kilencz hónapi vizsgálati fogságát.*

A 27 elítélt egyelőre Budán maradt fogva. Helyzetük meglehetősen volt, társaloghattak egymással, látogatókat fogadhattak s írással, olvasással is foglalkozhattak. Bacsányi fogságát nagyban enyhítette *Verseghy, Szentjóni* társasága, sőt *Kazinczyé* is. A közös csapás bizonyára a két ellenfelet kibékítette némileg egymással. Augustus elején elváltak a foglyok: Bacsányit, Szentjónit, Verseghyt s még négy társukat *Kufstein* várába szállították.⁴ A magas hegyi vár kerek tornya volt börtönük, honnan gyönyörű kilátás nyílt a szép tiróli tájra. De mit ér ez a rabnak? A »felhőkig érő durva fogház rejtekiből« szomorúan küldi sóhajait az ég felé s a holddal és az ablakára szálló kis madárral beszél elhagyatottságában, s a beteg Szentjóni nyögését hallgatja az éjszaka csendjében. A szegény Szentjónit hamar kiszabadította börtönéből a halál. (1795. okt. 10.). Barátjának ez a korai halála is mélyen érinthette a fogoly lelkét.

Leiki hánykódásairól néhány költeménye tanúskodik, az u n. »kufsteini elegiák«, melyeknél szebbeket sem azelőtt, sem azután nem írt. Hogyan, milyen foglalkozás, mennyi nélkülözés és szenvedés közt múlt el ez az egy esztendő, sem tudjuk. Bizonyosan ez volt életének leghosszabb esztendeje.

*

Fogságából kiszabadulván, Bécsbe ment. »Rabságom idejének eltelése s Budára való visszahozattatásom után — írja gr. Széchenyi Ferencznek,⁵ — hazánknak nagy részéből *proscribáltatván*, elhagyám az egész országot, s ide jövék Bécsbe; s reménylém, hogy így annál előbb megmenekedhetem azoknak üldözésektől, a kik oly megátalkodva keresik veszedelmemet.« Arankának pedig még 1793-ban írja, hogy Bécsben szeretne állást kapni, mert nagyobb városokból, főkép Bécsből, tetemesebb szolgálá-

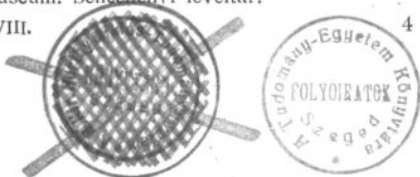
¹ Fraknoi. Martinovics. 366.

² Szirmay. 103.

³ Fraknoi. 367. — A N. Muzeumban megvan Németh János eredeti fogalmazványa, melyben *B. fejére is halált kér.* Neve át van húzva és fölé *Óz Pálé* írva. Figyelő 1875. 44.

⁴ Fraknoi. 416.

⁵ 1796. szept. 27. N. Museum. Schéchenyi levéltár.

tot tehetne hazájának.¹ — Ez igaz is, mert akkor Bécs a testőr-írók fellépése óta jóformán magyar irodalmi középpont; számos író tartózkodik ott, több magyar lap jelenik meg, és sok befolyásos magyar főúr és főtisztviselő lakik a császárvárosban. Ez vonzhatta Bacsányit leginkább Bécsbe, másrészt az a körülmény, hogy ott hamarabb volt kilátása valami állásra, mint Magyarországon.²

Élnie kellett s szegény ember lévén, nem nagyon válogathatott a hivatalokban. Kazinczy szerint eleinte gr. *Somsich Lázár* (kir. udvarnok és helytartósági tanácsos) segítette pénzzel, lakással és élelemmel³ (később állítólag megneheztelt rá), azután gr. *Saurau*hoz fordult s állást kért tőle hivatkozva arra, hogy bécsi fogságakor »nagy jutalmakkal biztatgatták.«⁴ Ő ártatlanul szenvedett, annál több joga van tehát segítséget kérni.

Saurau pártfogása következtében⁵ nyerte kis napdíjasi állását a »bankó hivatalnál« (Bankal-Administration) 1796. szept. 10. 45 kr. napidíjjal,⁶ melyet azonban már szept. 18-án 1 frtra emelnek azzal a kikötéssel, hogy néha *Semsey András* kamarai tanácsos mellett is teljesíten szolgálatokat.⁷ Ennyi fizetésért dolgozik 1803-ig, mikor (aug. 18.) 1 frt 20 kr-ra emelik a napidíját.⁸

Eleinte igen szorult anyagi helyzetben volt. Kitűnik ez Széchenyi Ferencz grófhhoz írt leveléből, melyben nagyon panaszkozik nyomorúsága miatt. »Maholnap koldústáskára juthatok e mostoha földön« — írja elkeseredetten és segélyért esedezik a grófhhoz. Állítólag *Müller János*, a híres történetíró és politikus is segítette, egy ódájáért (*Ode ad inelytos SS. et OO. regni Hungariae*) 15 frt havi díjat adományozván neki.⁹

Kazinczynak azt az állítását, hogy Bacsányi »a titkos polizei tagjává tevő magát . . . s a levelek feltördelése departementjánál úzi a maga szolgálatját,«¹⁰ mende mondánál egyébnek nem tartjuk. Kazinczy ezt »egy emberséges embertől« hallotta,¹² s mint Bacsányiról szóló rossz hírt, természetesen mindjárt készpénznek vette s iparkodott minél szélesebb körben terjeszteni.¹² Vajjon elfo-

¹ Toldy kiad. 255.

² *Kantz* fölvevése, hogy B. azért jött Bécsbe, mert már fogsága előtt ismerte Baumberg Gabriélat, nem valószínű. Először nincs bebizonyítva, hogy ismerte, másodsor még abban az esetben sem bizonyos, hogy szerette s az ő kedvéért jött Bécsbe. (A *Kantz*-féle életrajz. Akad. Kéziratt.)

³ Kaz. Lev. V. 94.

⁴ Szirmay 103.

⁵ Lev. gr. Schéchenyi Ferenczhez.

⁶ ⁷ ⁸ Kinevezési okiratok. Akad. kéziratt.

⁹ Kazinczy sz. (Lev. Kis Jánoshoz 1807. jul 19.) ezt az ódát gr. *Somsich* írta s megengedte B.-nak, hogy a magáénak mondhassa. Mi igaz ebben a dologban, bajos eldönteni. Kaz. állítását nem tekinthetjük B.-val szemben egészen megbízhatónak, más adatunk pedig erre nincs. A nyelvből — B. többi lat. verseivel összevetve, sem lehet eldönteni, mert feltűnő különbséget nem találni köztük. Megjegyzendő, hogy az óda *névtelenül* jelent meg.

¹⁰ Szirmay 103.

¹¹ U. ott.

¹² L. több levelét (Kaz. Lev. IV. 553; VII. 305; V. 94. stb.)

gadhatjuk-e ezt az állítást, *mely egyedül Kazinczyé* s csak annak a bizonyos »emberséges embernek« mende-mondáján alapszik? Még akkor is kételkedve kellene fogadnunk, ha Kazinczy mint a legelfogulatlanabb ember volna ismeretes, pedig tudjuk, hogy Kazinczy minden inkább, csak elfogulatlan bíró nem — különösen Bacsányival szemben.

De ezt az állítást nemcsak igen bizonytalan alapja teszi kétségessé, hanem Bacsányi jelleme és a közvélemény is.

Bacsányiról, a nyílt, egyenes lelkű, mindenkor és mindenkivel szemben őszinte Bacsányiról feltehetjük-e, hogy elveit és jellemét lábbal tiporva egyszerre megtagadja önmagát? Bizonyára nem.

S feltehetjük-e, hogy a társadalom nem ítélte volna el s nagyszámú író barátai (magyarországiak és bécsiek egyaránt) nem fordultak volna el tőle, ha megtudják, hogy milyen mesteriséget űz?³ Bizonyára elfordultak volna tőle s e helyett mit látunk? Élete végéig tisztelet környezi, barátai szeretik, *Kisfaludy Sándor ódát ír hozzá*² s a közvélemény számos tanújelét adja becsülésének. Azt hiszem, méltóbb czáfolata nem is lehetne annak a szóbeszédnek, mint ez.

Annyi bizonyos, hogy Bacsányi a szenvedett üldözés és megpróbáltatás után igen óvatos.

Kazinczynak 1801-ben hozzá írt levelét bemutatta gr. Sauranak,³ s mikor Kazinczy 1803-ban meglátogatta, kérte, hogy mivel őt itt figyelemmel kísérik, ne igen jőjjön többet hozzá,⁴ Kazinczyhoz intézett levelében (1802. jun. 16.) pedig azt írja, hogy csak nagy ritkán írjanak egymásnak, »Az egek tudják, miért? de tapasztalásból tudom, hogy még az árnyéknak árnyékát is kell kerülnöm; noha egész életemben eme regulát követtem: Nil conscire mihi, nulla pallescere culpa.«⁵ Kazinczy mindezt rosszakarátulag »csúszás-mászásnak«, kegykeresésnek értelmezi, pedig nagyon természetes, hogy Bacsányi okulva az elmultakon a gyanúnak még árnyékát is el akarta kerülni s azért cselekedett így, már pedig Kazinczyval, kinek olyan jelentékeny szerepe volt a Martynovics összeesküvésben, tényleg nem érintkezhetett gyakrabban a nélkül, hogy magát újabb gyanúsításoknak és zaklatásoknak ki ne tegye.⁶

Bécsben ekkortájt igen sok magyar író megfordult. Többen állandóan ott laktak, a magyarországiak pedig gyakran ellátogattak hozzájuk, s így Bacsányi ezentúl is állandó összeköttetésben ma-

¹ Pedig, ha az az »emberséges ember« megtudhatta, bizonyára még hamarabb megtudták volna bécsi és magyarországi barátai és ismerősei.

² Kisfaludy Sándor minden munkái. 1892. II. 48.

³ Kaz. Lev. VII. 305.

⁴ U. ott. és Szirmay 104.

⁵ Toldy kiad. 262.

⁶ Kazinczy azért is neheztelt rá, mert őt egy bécsi vendéglőben ignorálta, noha magyarul beszélt, s így észre kellett őt vennie a mellette elhaladó Bacsányinak. Kaz. Lev. VI. 200. 252.

radt barátaival. *Görög Demeternek, a Hadi és más nevezetes történetek*, később *Magyar Hirmondó* szerkesztőjének, lakása egyik fő találkozó helye a magyar íróknak s az is rendes dolog volt, hogy valamelyik író barátjuk látogatásakor, vagy más nevezetesebb alkalommal kedélyes lakomákat rendeztek. Ilyen lakoma volt az is, melyet annak öröme, hogy *Péteri Takáts* kieszközölte az engedélyt a Himfy dalok nyomtatására. A lakomán többek közt *Báróczy, Horányi, Révai, Szentgyörgyi, Takáts, Decsi, gr. Teleky Sámuel* és *Bacsányi* is résztvettek.¹

Az öreg *Báróczy*val igen jó viszonyban volt *Bacsányi*, ő vette rá, hogy arczképét rézbe metszesse s a dicsérő verset ő írta a kép alá, noha *Báróczy* tiltakozott ez ellen, de végre is engednie kellett *Bacsányi* erőszakoskodásának.²

*Kisfaludy*val való barátsága szintén ekkor lett oly bensővé, hogy csak halálukkal ért véget.

Csodálnunk kell, hogy ilyen környezetben oly keveset ír és dolgozik. Hosszú bécsi tartózkodása a termékeny kassai periodushoz képest majdnem meddőnek mondható.

1798-ban kiadja *Anyos* költeményeit bevezetéssel és jegyzetekkel a *Magyar Minerva* cz. vállalatban, melynek létrehozását és szerkesztését *Toldy* s utána mások neki tulajdonítják. Ez azonban tévedés. A *Magyar Minerva* megteremtője *Péteri Takáts József* volt. Ővé az eszme, ő készítette el a tervezetét, s mikor *Festetich* gr. többé nem segélyezte a vállalatot, a saját költségén tolytatta.³ A *Minervát* *Bacsányi Anyos* kiadása nyitotta meg, ez jóformán az egyedüli számottevő munkája Bécsben, ezen kívül csak néhány latin és magyar verset írt és *Ossziánt* fordította, a minek azonban kevés a látszatja. Talán hivataloskodása foglalja el annyira, vagy talán látja, hogy nem tud olyan vezérő szerepre szert tenni, mint a milyent Kassán játszott s ez kedvetleníti el? Erre bajos a felelet.

A milyen szegény *Bacsányi*nak nyilvános élete szereplésben és irodalmi eredményekben, épen olyan gazdag magánélete egy fenkölt lelkű nő barátsága és szerelme által.

Ez a nő *Baumberg Gabriela, Baumberg Flórián*, udvari titkár és levéltár igazgató (Hofsekretär und Hofkammer-Archivsdirector) leánya.

Már igen ifjú, mondhatni gyermek korában kitűnt költői tehetsége, mit a *Baumberg* ház író barátai, *Alvinger, Blumauer* s mások befolyása midinkább fejlesztett. Alkalmi költeményei kedvelté tették felsőbb körökben is. *Pichler Karolina*, a jeles írónő, *Gabrielának* meghitt barátnéja azt írja róla,⁴ hogy finom, karcsú

¹ Takáts Sándor. Péteri Takáts József. Bpest. 1890. 43.

² Kaz. Lev. IV. 270.

³ Takáts. Péteri Takács. V. fejezet.

⁴ K. Pichler. Die Dichterin Gabriele Baumberg. Oesterr. Morgenblatt 1840. jul. 25. 27.

termetű leány volt, nem épen szép, de rendkívül kifejező arcczsal, lelkes kék szemekkel, kellemes csengésű hanggal. Kiemeli továbbá rendkívül izléses öltözékeit, melyek akkor megbeszélés és utánzás tárgyai voltak.

Bacsányi nem első szerelme, ő is csalódott már egyszer, épen úgy, mint Bacsányi. Első szerelmének emlékét több költeménye őrzi s maga is megemlékezik róla.¹ De a magyar költő iránti szerelme erősebb volt ennél az ifjúkori ábrándnál. Mikor ismerkedtek meg egymással, nem tudjuk, de az bizonyos, hogy a leány csakhamar heves szerelemre gyuladt a szép férfi iránt. Bacsányi, mint arczképei mutatják,² valóban szép külsejű férfi volt, komoly, nemés arczához szép nyúlánk termet járult, melyről Gabriéla így énekel:

»Gleich einem Tannenbaum im Wald,
Regt aus der Männer Chor
Die schlanke, herrliche Gestalt
Mit sanftem Ernst hervor.«³

De lelkébe bizonyára még szerelmesebb volt az ábrándos költő leány.

Bacsányi sokat járt a vendégszerető Baumberg házhoz s bizonyosan itt ismerkedett meg *Blumauerrel*, *Ratschkyval*, *Alxingerrel* s *Haydnal*,⁴ a nagy zeneszerzővel, továbbá *Fügerrel* a belvederei galleria igazgatójával, ki le is festette őt s e festménynek látására »seregesen mentek a bécsi művészek«, mikor elkészült.⁵

Az öreg Baumberg igen szerette Bacsányit, nem úgy felesége, kinek más pártfogoltja volt, egy magasrangú fiatalember.⁶ Gabriéla azonban nem szenvedhette ezt az udvarlót, ki meglehetősen tolakodó volt, noha ő semmi reményt sem nyújtott neki. Anyjával ezért sokszor heves jelenetei voltak, mindennek ellenére állhatatos maradt s a szegény költőt szerette. Viszonyuk meghittségét jellemzi Bacsányinak egy verse, melyet 1799. december 29-én Gabriéla emlékkönyvébe írt silhuettejének elküldésekor:⁷

»Nimm diesen *Schatten* denn zum Angedenken hin,
O süsse Freundin meines Herzens du,
Du weisst am besten, Theure, wer und was ich bin,
Schreib ich den Namen gleich Dir nicht dazu.

Du bist das liebste mir auf Gottes weiter Erde,
Auch das ist Dir bekannt, Du holde Schwärmerin
O denke stets, dass ich auch dann dein Freund sein werde,
Wenn ich für Andre längst schon nichts, als *Schatten* bin —

¹ Önéletrajzi töredékei. Akad. Kéziratt. Pichler K. is említi.

² Legjobb a Füger festménye s az utána készült rézmetszet (Költeménye 1835. előtt).

³ Gedichte v. Gabriele Batsányi. Wien. 1805. 149.

⁴ B. levélconceptusa. Aakd. Kéziratt.

⁵ U. ott.

⁶ Gabriéla önéletrajzi töredéke.

⁷ Kiadatlan. Akad. Kéziratt.

Dann mag die Welt in deinem Buche lesen,
Wer dieser Freund, und was er dir gewesen.

1801. április 13-án meghalt Gabriéla atyja. Halála előtt Bacsányira is áldását adja s neki hagyományozza új fekete ruháját. »Er soll dein Freund bleiben, ich halt ihn für einen rechtschaffenen Mann!« mondja leányának, de hozzáteszi, hogy ne hamarkodják el a házasságot. Gabriéla ezt nem is teszi, noha néhány hó múlva (aug. 8.) anyja is meghal, s ő egészen támasz nélkül marad csekély (826 frtnyi) örökségével.

A szerelmesek sokkal ritkábban érintkeznek ezután és inkább leveleznek egymással. Ebből az időből való Bacsányinak az a szép levele², melyben vigasztalja Gabriélát és szerelméről biztosítja: »Életed tavasza természetesen már elmúlt, — írja neki többek közt — de azért semmi okod sincs, hogy azt visszakivánjad. Élted nyarának mostani szép s közelgő őszének még érettebb gyümölcsei gazdagon kárpótolnak téged multad elvirult rózsáért . . . Mi egyek vagyunk és maradunk itt és az örökkévalóságban s talán az utánunk jövő jobb emberek barátságos emlékezetében is. Térj hát magadhoz, légy vidám s élvezd tovább az élet örömeit velem, ki egészen s örökre a *tied* vagyok!«

Állhatatosságuk végre elnyerte jutalmát. 1804-ben (aug. 30.) Bacsányit eddigi szorgalma és hasznavehetősége tekintetbe vételével udvari fogalmazónak nevezik ki (Hofconcipist der k. k. Hofkammer, Finanz- und Kommerz-Hofstelle) 700 ffrt fizetéssel,³ melyet 1807-ben 900, majd 1000 frtra emelnek. Most már szerény, de biztos jövedelme lévén, elvehette Gabriéláját.

1805. június 10-én keltek egybe.⁴ Gabriéla szép költemény-nyel ünnepli ezt az örömnapot.⁵ Barátot, testvért, tanítót és szeretőt nyert férjében, úgymond, neki köszön mindent, ő tette igazán költővé:

»All' dies verdank ich Ihm allein,
Ihm alles, was ich bin!
Drum soll auch laut und ewig sein
Der Dank der Schölerin!

Und Ihn, den Edlen, nenn' ich *mein!*
Sein Herz mein Eigenthum!
O Wonne! . . . Seiner Werth zu sein,
Sei nun mein Stolz, mein Ruhm.

Szerelmük mélysége és heve elfeledteti velünk, hogy már egyikük sem fiatal, hogy Bacsányi 42 éves s Gabriéla csak három évvel ifjabb nála.

Frigyükhöz sietnek szerencsét kívánni a jó barátok, még az agg

¹ G. levele B.-hoz 1801. ápr. 8. U. ott.

² U. ott. Bacsányi és Gabriéla mindig németül leveleztek egymással.

³ Kinevezési okirat. Akad. Kéziratt.

⁴ Házassági szerződés. U. ott.

⁵ *Die Glückliche*. Gedichte. 146.

Baróti Szabó is megszólal s kedves levélben üdvözli őket. Szeretne eljönni hozzájuk, úgymond, de öreg ő már az utazáshoz.¹

Gabriélára nézve még azért is nevezetes ez az év, mert férje ekkor rendező sajtó alá verseit, melyek egy barátjuk *F. W. Mayer* hosszú bevezető tanulmányával együtt jelennek meg (*Gedichte von Gabriele Batsányi geb. Baumberg*).

Bacsányi hű és szerető nejével nyugodtan és boldogon él, házasságuk gyermektelen ugyan, de ez egymás iránt való vonzalmukat nem csökkenti. Egészen egymásnak élnek s ha oly sok, külső csapás meg nem zavarta volna nyugalmukat, frigyüket a legboldogabbnak mondhatnánk.

Mielőtt Bacsányi életének újabb forduló pontjához érnék, megemlítem, hogy Bécsből néha Magyarországra is ellátogatott. Így Debreczenben járt egyszer,² hol *Csokonay*val, máskor (1800) meg Balaton-Füreden, hol *Kis Jánossal* ismerkedett meg.³ Talán ekkor látta utoljára hazáját, melytől a sors azután végképen elszakította.

*

1809-ben a francia seregek bevonulnak Bécsbe, s mikor ismét elhagyják a várost, Bacsányi is velük megy egyenesen Párisba. Ez az esemény Bacsányi életében a legtöbb föltevésre, találgatásra és nézeteltérésre adott alkalmat; azért, hogy az eredményeket összefoglaljam és mérleljelem, kénytelen vagyok én is tovább időzni ennél a pontnál.

E különös és gyors távozás okát abban keresték, hogy ő fordította le Napoleonnak a magyarokhoz intézett híres proclamatióját s e miatt kellett menekülnie.

Ezt a hírt *Kazinczy* terjesztette róla leveleiben s *Szirmay* munkájához írt jegyzeteiben,⁴ tőle vették át a történetírók. *Kazinczy* pedig Bécsből *Márton Józseftől* nyert értesülései alapján állította ezt Bacsányiról.⁵

Ez a nézet a legújabb időkig fenntartotta magát, mikor azonban hitelét erősen megingatta *Bayer Ferencz* s különösen *Wertheimer Ede*.⁶ Az előbbi tagadja, hogy Bacsányi fordította volna a proclamatiót, az utóbbi pedig arra az eredményre jut, hogy nem lehet határozottan őt tartani a fordítónak. *Bérczy Jenő*⁷ a régi nézethez csatlakozik s valószínűnek tartja, hogy Bacsányi fordította (érvelni alig érvel), hasonlóképen *Széchy Károly* is, ki *Bayerral* és *Wertheimerrel* polemizál.⁸ Mellőzvéen a négy értekezés

¹ Figyelő XIII. 395.

² Kaz. Lev. V. 67.

³ Kaz. Lev. V. 60 és Kis János emiékkezései. Olcs. köt. 283.

⁴ Ezek az *Uj Magy. Muzeumban* 1851—2 I. is megjelentek.

⁵ Kaz. Lev. VII. 311, 382, 443.

⁶ I. Napoleon viszonya Magyarországhoz. Bp. Szemle 1883. 34. k. 161—179.

⁷ Bacsányi János. Kaposvár. Év. nélk.

⁸ Magyar költő idegen földön. Az Erd. Muzeum Egylet kiadv. 1889. VI.

érveinek és ellenérveinek összehasonlító bírálatát, mely igen hosszadalmas volna, csak maguknak az érveknek csoportosítására töreksem, melyeket az említett értekezésekből, főleg a Wertheimeréből (válogatva) merítettem, s melyeket magam találtam Bacsányi hagyatékának átkutatása közben. Főczélom a rövidség s az áttekinthető összeállítás.

A tényállás Kazinczy szerint a következő. A francia sereg bevonulásakor *Maret*, bassanói herczeg, akkor államtitkár, le akarta fordíttatni (s bizonyosan átjavíttatni) a proclamatiót. *Décsyt*, a Kurir szerkesztőjét ajánlották neki, de Décsy betegségére hivatkozva *Márton* Józsefre tolt a dolgot, hogy árthasson neki, Márton azonban alattvalói hűségét emlegetve szintén igen szabadkozott. Maret ekkor Bacsányi után tudakozódott, ki neki Kufsteinban rabtársra volt.¹ Bacsányi lefordította a proclamatiót, sőt *valamit* írt is »Hungarus ad Hungaros« czímen (mit, azt Kazinczy maga se tudja), és a császárt szidalmazta.

Kazinczynek forrása Márton elbeszélése volt, mint említettük. Ennek a forrásnak nagyon meggyöngíti erejét az a körülmény, hogy mikor Décsy föladta Mártont a proclamatio fordítása miatt, Márton a császárhoz intézett védő iratában bevallja, hogy tényleg dolgozott a francziáknak kényszerűségéből, de azok munkájával nem voltak megelégedve, — hanem *Bacsányit nem említi a proclamatio fordítójaként* — legalább Wertheimer czikke² szerint nem, — pedig igen kényelmes lett volna a Bécsből eltűnt Bacsányira hárítani a dolgot. Miért nem állítja itt, s miért állítja Kazinczyhoz írt leveleiben? Úgy látszik ő is csak hírből-hallomásból tudta s ennek alapján nem mert Bacsányi ellen vádat emelni. Lehet különben, hogy Kazinczyhoz írt leveleiben is (melyek *ismeretlenek*) csak mint szóbeszédet említi s Kazinczy veszi mindjárt készpénznek.³

Lássuk most már a tényeket s érveket, melyek Bacsányi ellen és Bacsányi mellett bizonyítanak.

A francziákkal elhagyja Bécset és Párisba megy. Ez menekülésnek látszik.

De Odonell pénzügyminiszter, mikor Bacsányi Párisból elbocsátását kéri, elismerő szavakkal adja meg a fölmentést, felesége pedig 1810. júl. 23-án 188 frt 51 krnyi fizetésbeli hátralékát minden akadály nélkül veszi fel.⁴

Párisban 2000 franknyi pensiot kap Napoleontól.

¹ M. 1795-ben osztrák államfogyoly volt.

² Adalékok a Magyar Kurir történelméhez. Századok 1897.

³ Érdekesnek tartom megemlíteni azt a versiót, hogy Napoleon valami *Balogh* nevezetű váci kanonokkal is akarta fordíttatni a proclamatiót, de azt nem lehetett rávenni a munkára. Vas Gereben: *Dixi* 1864. I. 86.

⁴ Meglehetősen érthetetlen ezek után a Helytt. körözüvénye (1810. ápr. 6.) B. letartóztatásáról, ha esetleg Magyarországbán tartózkodnék. Uj Magy. Muzeum. 1851—2. I.

Ámde nem lehet bebizonyítani, hogy a proclamatio fordításáért kapta volna. Az egykorú francia bulletinek és lapok, melyekben az ilyen pensiókról szó van, nem említik az övét; az Archiv National sem tud felvilágosítást adni.¹ Maga azt mondja róla, hogy évszázadok óta szokásban volt Franciaországban az idegen tudósok kitüntetése, melyet csak értelmetlenség és rosszakarat magyarázhat félre. *Másfél éve volt már Párisban, mikor ez a kitüntetés osztályrészeül jutott*, melyet XVIII. Lajos is megerősített a »legjóságosabb, legnemesebb és legfinomabb módon.«² E kitüntetés annál jobban esik neki, mert elnyeréséhez nem volt szüksége hatalmas pártfogókra, csak a jó és nemes embereknek jóakarátára.³ E kissé nagyon is önérzetes nyilatkozat daczára tán nem tévedünk, ha e jóakaratra a *Maret* barátját is beleértjük. — Fontos adat továbbá az ellen, hogy a proclamatio fordításáért kapta volna pensióját, az is, hogy *Metternich* maga jár közbe Bacsányi brünni fogsága után a pensió újra folyóvá tételének ügyében.⁴

Mikor a szövetséges seregek bevonulnak Párisba, Bacsányi Metternichnél akar jelentkezni, hogy közbenjárását kérje a császár jóindulatának megnyeréséhez.⁵ Miért, ha ártatlan?

Ebben sem kell épen büntudatot látnunk, hanem elővigyázatot. Tudta jól, hogy kassai dolgai, bebörtönöztetése s kivándorlása miatt gyanús embernek tartják s ezzel akarta elejét venni a további zaklatásnak.

E jó szándékának ellenére elfogják, börtönbe vetik, sokáig vallatják, vizsgálják.

Thun gróf⁶ ezek ellenében Hammer-Purgstallhoz azt írja, hogy Bacsányi pörének ügyiratait átnézvén, meggyőződött ártatlanságáról.⁷ S tényleg a vizsgálat semmit sem bizonyíthatott rá. Maga a császár azt mondja, hogy Bacsányinak a kivándorlason kívül semmit sem lehet bűnül felróni.⁸ Hogy Bacsányi beismerő vallomást tett volna, ezt az állítást, nem tudom, honnan vette Kazinczy. Az az állítása sem felel meg a valóságnak, hogy Bacsányit Bécsbe hozták volna vasban.⁹ Maga Bacsányi mindig a legnagyobb határozottsággal ártatlannak mondja magát, a vádakát rágalmaknak bélyegzi s gyakran emlegeti *ellenségeit, üldözőit*, kik zaklatásának okozói.¹⁰ Már huszonnégy év óta¹¹ üldözik folyton, ugymond, ellen-

¹ Ezeket az adatokat *Kont Ignác* úrnak, Párisban élő hazánkfiának, szíves kutatásai alapján közlöm. Fogadja e helyütt is köszönetemet értök. Az »Archiv National« nyilatkozata is birtokomban van.

² Levele nejéhez 1816. aug. 14—15. Akad. Kézirat.

³ Levele nejéhez 1815. febr. 3. U. ott.

⁴ Gabriela levele 1817. jan. 16. U. ott.

⁵ Levele nejéhez. 1815. aug. 8. U. ott.

⁶ *Thun* közreműködött B. elfogatásában.

⁷ Hammer-P. lev. B. nejéhez 1817. ápr. 16. Akad. Kézirat.

⁸ Gabriela levele 1817. jan. 16. U. ott.

⁹ *Szirmay* 106.

¹⁰ Fogsága alatt feleségének írt majdnem minden levelében.

¹¹ Lev. nejéhez 1816. jun. 1—2 és jul. 20.

ségei hatalmasak és merészek, nekik pedig (magának és nejének) egyedüli hibájuk, hogy van tehetségük, tiszta életük és jellemük, de nincsenek hatalmas pártfogóik s nem gazdagok,¹ de az igazság ki fog derülni, a ki úgy élt, mint ők, az »a sírban is meg fogja találni védőjét.«² Nejének a császárhoz (1815. nov. 14.) intézett folyamodványában a »Gnade« szó mellé ezt jegyzi: »Gerechtigkeit!!! nicht Gnade, nicht Amnestie!«³

Az ártatlanságnak ezt az erős hangoztatását nem lehet egyszerűen semmit mondónak, »merő állításnak« tartanunk, mely keveset bizonyít.⁴ Igaz, hogy levelek, melyekben ezek a nyilatkozatok előfordulnak, a rendőrség kezein mennek keresztül, de szerintem épen ez mutat arra, hogy igazságot tartalmaznak. Hiszen Bacsányi jól tudta, hogy *ezek miatt az állítások miatt majd kérdőre vonják s fölvilágosítást kérnek tőle a sokat emlegetett ellenségekről.* Ha nem lettek volna ezek az ellenségek, vajjon írhatott volna-e úgy, a hogy írt?

Valószínűnek tarthatjuk ezek után, hogy nem ő a proclamatio fordítója.

De miért hagyta el akkor Bécsset?

Maga Metternichhez intézett védő iratában⁵ azt mondja, hogy egy őt üldöző párt miatt ment el. Felesége is megerősíti ezt egy udvari tanácsoshoz írt fölterjesztésében,⁶ melyben kijelenti, hogy ő maga sietette férje elutazását *gr. Saurau tanácsára*, ki azt mondta neki, hogy ha szereti férjét, minél előbb távolítsa el. Miért mondta ezt Saurau? *Hafner* (Bacsányi barátja) szerint Saurau fia volt Gabriela kikoszarozott udvarlója s ez akart minden áron boszút állani rajtuk. Ekkor Saurau sürgetése tán úgy volna magyarázható, hogy épen a Bécsből való eltávozással akarta gyanússá tenni Bacsányit. Más versio szerint a hatalmas *Sedlniczky* unokaöccse lett volna a vetélytárs.⁷

Az bizonyos, hogy Bacsányi nem jól érezhette magát Bécsben s nem volt megelégedve. Maga mondja, hogy 24 év óta üldözik, szemmel tartják. A Kassán megjelent költemények ideje óta tehát folyton zaklatják s a gyanú iránta, mint valami lavina, mindig nagyobb lesz. Makacs, erőszakos, sokszor túrhetetlen jellege szintén szerezhethet neki ellenségeket s így helyzete mind kellemetlenebb lett. *Maret* talán jobb jövővel biztatta s Bacsányi az alkalmat felhasználva Bécsset otthagya, hogy Párisban próbáljon szerencsét.

¹ Lev. nejéhez 1816. júl. 20.

² Lev. nejéhez 1816. febr. 8—10.

³ Akad. Kéziratt.

⁴ Mint Széchy teszi id. tanulmányában.

^{5—6} Akad. Kéziratt, Tehát nem igaz Kazinczy állítása, hogy feleségét »a faképnél hagyva lódult el láb alól.«

⁷ Thaly. B. sírja és emlékezete Linzben. Figyelő. 1877. III. 248. Gabriela önéletrajzában S. kezdőbetűvel van jelölve.

Mindez természetesen csak föltevés, csak valószínűség. Lehet, hogy közel jár az igazsághoz, lehet, hogy véletlenül felmerülő újabb adatok meghazudtolják. A rendelkezésünkre álló adatok hézagosak, egymásnak ellenmondók, ezért e kérdést véglegesen eldöntenünk ez idő szerint lehetetlen, sőt valószínű, hogy ezután sem fog fény derülni Bacsányi életének erre a homályos pontjára.

*

Bacsányi neje nélkül ment Párisba s ez természetes is, hiszen egyelőre maga se tudta, hogy él meg. Bécsben Gabriela biztonságban van s nemeslelkű pártfogói (Odonel grófnő, Korokosova grófnő)¹ társaságában van, így nyugodtan hagyhatja ott.

Párisban megtelepedvén, nem tudjuk, milyen munkához látott. Lehet, hogy volt egy kis pénze (felesége is küldött utána) s abból élt, míg a pensiót meg nem kapta. Szórakozása a tudományos és költői működés volt, Ossziánján pl. itt is állandóan dolgozott.²

E mellett társaságba is járt, s mint maga mondja, sok ismerőse volt az akademikusok, egyetemi tanárok és képviselők között.³ Jó ismerősei közül név szerint csak *Blanchardot*, a derek könyvkereskedőt ismerjük, ki Bacsányi elfogatása után könyveit és iratait megőrizte.

Neje egyes ügyeket lebonyolítván Bécsben, s megtudván, hogy férje megélhetése már biztosítva van s így ő nem lesz terhére, utána utazik Párisba, még pedig a császár tudtával és engedelmével.⁴ 1811 ápr. 27-én érkezett meg Párisba férjével együtt, ki *Meauxba* eléje utazott.⁵

Most már ismét együtt él a szerető házaspár szerényen, de boldogan. Jövedelmük csak a 2000 franknyi kegydíj, mert Gabriela zalathnai aranybánya-részvényei keveset jövedelmeznek, sőt valószínű, hogy ekkor nem is juthatnak e jövedelmükhöz.

Három évvel később Gabriela visszautazott Bécsbe. Nagyon bántotta a honvágy⁶ és a maga és férje jövőjéről is akart gondoskodni. Férje beleegyezett elutazásába, de nem biztatta sikerrel. Kazinczy állítása, hogy Bacsányi »titkon küldözgetett híreket Bécsbe« s feleségét két ízben küldték hozzá »látogatás ürve alatt parancsokkal«⁷ — teljesen valótlan állítás. Bacsányi francia kegydíjat élvezett s osztrák kém lett volna? Ilyent csak Kazinczy elfogultsága tehet föl. S ha osztrák kém lett volna, vajjon úgy bántak volna-e vele az osztrákok, mint a hogy bántak? Felesége is

¹ L. levelezésüket, Akad. Kéziratt.

² Blanchard levele. U. ott.

³ Lev. nejéhez 1816. jan. 15—18. Hagyatékában találtam egy képviselőházi beszédet *Lehírtől* s a nyomtatványon ezt a fölírást: De la part de l'auteur. Paris, a 19. nov. 1814.«

⁴ Gabriela levele Würtemberg hg.-hez 1811. márcz. 22.

⁵ G. levele 1811. máj. 1.

⁶ B. levele 1814. okt. 18.

⁷ Szirmay 106.

csak egyszer utazott Párisba s ott maradt háron évig, többé aztán nem tért vissza.

1814. aug. 15-én utazott el Gabriela Párisból, elutazására Bacsányi a következő kis francia költeményt írta:

A ma Gabrielle.

»Sur mon destin sois plus tranquille ;
 Mon nom passera jusqu'à toi :
 Quelque soit mon nouvel asyle,
 Le tien perviendra jusqu'à moi.
 Trop heureux, si tu vis heureuse,
 A cette absence douloureuse.
 Mon coeur pourra s'accoutumer :
 Mais ton image va me suivre ;
 Et si je cesse de t'aimer,
 Crois, que j'aurai cessé de vivre.¹

Gabriela Badenben (Bécs mellett) használta a fürdőt egészségének helyreállítása céljából,² fürdő költségeinek kifizetését kieszközölte a császártól, ki további támogatását is megígérte, mindazáltal Gabriela csalódott jövőjüket illető reményeiben, s utazása és fáradozása hiábavaló volt.³

Bacsányit nagyon lehangolta nejének eltávozása. Szomorú hangulatban van, írja nejének (1814. nov. 8.), most legjobban sikerülne neki Osszián fordítása. Neje vigasztalja, biztatja, hogy legyen jókedvű, de ez nehezen megy: »vouloir oublier quelque chose, c'est y penser.« Még kutyájuk a kis »Azor« is búsul úrnője után. Az utczán utána fut minden nőnek, ki Gabrielához hasonlít, aztán szomorúan jön megint vissza.⁴

Ekkortáiban folyik a francia állami nyugdíjak vizsgálata, mely után sokat teljesen megvontak, felére, vagy harmadára szállítottak le. Ez is aggasztotta Bacsányit, de aggodalma alaptalan volt, mert az övét egészen meghagyták s ezt a határozatot igen udvarias, majdnem hízalgő nyilatkozatok kíséretében adták tudtára.⁵

1815. márczius 1-én Bellevillebe költözik ki s kertre nyíló lakásában egészen boldognak érzi magát. Anyagi viszonyai is rendezettek lehetnek, mert 300 frankot küld nejének.⁶ Márcz. 15-én írja Gabriélának, hogy a politikai viszonyok zavarossága miatt nem tudja, meddig maradhat Bellevilleben, egyébiránt neki nincs mit aggódnia, hiszen ő író, a ki az egész világgal békében él s nem avatkozik oly dolgokba, melyek nem tartoznak rá.⁷

Tudjuk, hogy az Elbáról visszatérő Napoleon márcz. 20-án vonul be Párisba s jun. 18-án Waterloonál letünik dicsőségének

¹ Kiadatlan, Akad. kézíratt.

² B. levele 1814. okt. 18.

³ B. levele 1815. jul. 23.

⁴ B. levele 1814. okt. 18.

⁵ Lev. nejéhez. 1815. febr. 3.

⁶ Lev. 1815. márcz. 1.

⁷ Lev. márcz. 15.

csillaga. Bacsányi a nagy eseményeket falun éli át s jul. 14-én, mikor a postai összeköttetés Páris és Bécs közt ismét megújul, siet megnyugtató levelet írni nejének, melyben egyszersmind egy tervet is közöl vele. Egyik tisztviselő ismerőse, ki nyugalomba vonul, vidékre költözik s házat és kis gazdaságot szerez, felszólította, hogy csatlakozzék hozzá! Ő ezt nagyon szeretné. Egész lelkesedve szinezi ki a jövőt, az elvonultság, nyugalom boldog állapotát s kérdi Gabriélát, meg tudná-e azt osztani vele. Reméli, hogy már kigyógyult honvágyából s meggyőződött a halandók ígéreteinek hiábavalóságáról. Nekik már csak önmagukra lehet támaszkodniok.

A szép terveknek és ábrándoknak azonban véget vet a rideg valóság. 1815. aug. 5-én reggeli négy órakor Bacsányi lakásán (Quae des Malaquasis 19. sz.) megjelenik Szoikovich, granátos hadnagy egy zsandár és három granátos kíséretében s holmiját lefoglalván, magát elfogja.¹ Egy kaszárnnyába szállítják s itt néhány napig egy ocsmány, nedves börtönben tartják, hol minden ágyi-ruha s takaró nélkül fekszik s majd meghal éhen.² 8-án tudósítja nejét sorsáról, 9-én *Fontaineblau*ba viszik, honnan 11-én *Dijon*ba indulnak vele, hová nyolcz nap mulva érkeznek meg. Innen ismét ír nejének 26-án: Jól bánnak vele s elég jól érzi magát. »Te ismeresz engem — írja — tudod tehát, hogy nincs mit aggódnom magamért.« Szept. 2-án indulnak útnak ismét s 12-én érkeznek *Mainz*ba, hol okt. 5-ig vesztegelnek. Innen négy levelet ír nejének. »Minden esetre isten kezében vagyok — írja szept. 14-i levelében — legyen meg az ő akarata! Meghajtom fejemet; a jelenkor és utókor ítéljen aztán mindnyájunk fölött.« Neje miatt aggódik leginkább, a maga sorsával nem igen törődik. »Öntudatom, értékem érzete s emberi méltóságom, úgymond, mit semmi halandó sem vehet el tőlem, lelkemet a földi élet az új viharai fölé emeli.«³ Okt. 6-án ismét útnak indulnak; Bacsányival hű kis kuttyája is vele van s ez kissé földeríti a szomorú utazás alatt. Most már gyorsabban haladnak s a városokat csak érintik s végre megérkeznek *Brünn*be.

*

Október 21-én csukódik be Bacsányi mögött a spielbergi vár kapuja s egy hosszú évig nem is nyílik meg számára. Hű Gabriélájával megint csak levélben beszélgethet, pedig sok a mondani valója.⁴ A méltatlan üldözés különösen nehezére esik s nincs oly levele, melyben erről ne panaszkodnék, különben megadással tűri sorsát s istenben vetett bizalommal. Fogságát betegeskedése is

¹ Marechal ténparancsnoknak aug. 4-én kelt elfogatási parancsa. Akad. kéziratár.

² Lev. nejéhez 1815. aug. 8. s Metternichhez írt memorandumuma.

³ Levele nejéhez 1815. szept. 24.

⁴ Megjegyzendő, hogy leveleik a rendőrség kezén mennek keresztül, mely sokszor fel is tartóztatja azokat s így nem egyszer kínos bizonytalanságban vannak egymás sorsa felől.

súlyosbítja. Decz. 30-án oly rosszszul lesz, hogy azt hiszi, vége van,¹ de állapota jobbra fordul jó és derék orvosa, Kayser, kezelése alatt. A javulás természetesen lassan halad, börtöne igen rossz hely, melynek levegője olyan fojtó, hogy nejétől egy üveg eau de Cologne-t kér elviselhetőbbé tételére.² Január vége felé (1816) már fölkelhet betegágyából s aprilisban azt is megengedik neki, hogy kimehet a szabad levegőre, de csak kétszer hetenkint s akkor is csak félóra.³ Ez természetesen keveset használ, étvágya nincs és erőtlensége egyre tart, néha majdnem elesik, s mikor rövid sétájáról visszatér első emeleti börtönébe, egy órát kell pihennie a kimerültség miatt.⁴ Csak abban reménykedik, hogy a badeni fürdő, mely máskor is jót tett neki, majd helyreállítja egészségét. Valósággal sóvárog utána és sok levelében emlegeti.

1816. jan. 19. 20. és 22. és máj. 1. 2. 4. 7. és 8. napján vallatja egy vizsgáló bizottság⁵ s a vizsgálat eredményét felküldi Bécsbe. Erről természetesen nem írhat nevének s így mi sem tudunk semmit az egészszről.

Különben, mint maga mondja,¹ humanusan bánnak vele. Irnia olvasnia szabad s így a fogság unalmát irodalmi tanulmányokkal tölti. Sokszor feledve sorsát hosszasan elcseveg leveleiben nejjével mindenféle irodalmi dologról, könyveket kér, író barátai után kérdezősködik. Gabriéla ellátja könyvvel s felel kérdéseire, megírja pl. neki, hogy az öreg Szabó, kit halottnak hitt, még él, a mi igen megörvendezteti Bacsányit.⁶ Egyáltalában a nejjével folytatott levelezés egyik fő szórakozása. Mindkettejük levelei többnyire igen hosszúak, Bacsányinak jan. 15—18-i levele (4 napig irta) 38 oldalra terjed. Nagyon érdekes levelezés ez, mely nemcsak tárgy és hangulat dolgában változatos, hanem rendkívül jellemző is mindkettejükre.

Gabriéla jelleme különösen gyönyörűen domborodik ki előtünk leveleinek olvasásakor. A hű, szerető, önfeláldozó nő valószínű mintaképe, ki nemcsak hogy teljesen megérti férjét s fel tud emelkedni nagy műveltségével annak szellemi színvonalára, magas eszmevilágába, hanem a ki szerető, hű társa, barátja is férjének, kiért folyton aggódik, kinek minden kívánságát kitalálja és teljesíti, kit bátorít, felvidít s kinek érdekében megtesz minden lehetőt. Fogtságában nemcsak szellemi táplálékkal látja el, hanem egyébbel is. Minden levele végén el van sorolva, hogy mit tartalmaz a levélhez mellékelte kis láda, mely bőségszaruként ontja a sok mindent, a mit egy jó feleség s egy jó gazdasszony figyelme csak kitalálhat;

¹ Levele nejjéhez 1816. jan. 8—11.

² U. az.

³ Levele 1816. ápr. 24.

⁴ Levele 1816. jun. 12—15.

⁵ B. följegyzései.

⁶ Levele 1815. máj. 14.

⁷ Levele 1816. jan. 28.

kávét, czukrot, rumot, teát, süteményt, csemegét, befőttet, finom bort, egy kis pénzt is néha s számtalan más dolgot, mi a szegény beteg fogoly sorsát enyhítheti. Alig olvashatjuk meghatottság nélkül ezeket az inventariumokat, melyekben a jó asszony még a kis kutyáról sem feledkezik meg, ki urával együtt raboskodik.

Bacsányi nem hálátlan a sok jóért, minden leveléből gyengéd szeretet és hála sugárzik, folytonosan csak neje sorsa miatt aggódik, iránta érdeklődik és jól tudja, hogy milyen kincse van Gabriélában. »Mint egy magasabb isteni lény, örködöl felettem« — írja neki¹ és méltán, Gabriéla nemcsak fogságát enyhíti, hanem kiszabadítása céljából is minden követ megmozgat. Még 1815. nov. 14-én megírja folyamodványát a császárhoz. Szép és megható könyörgés ez, a milyent csak a férjét szerető nő írhat. »Felséged atyai érzelmei nem fogják megengedni — írja többek közt — hogy gonosz teremtmények rágalmai egy boldog házasságot szét válaszszanak s egy szegény, szerencsétlen nőt az őrületbe kergessenek . . . Felséged atyai szívéhez könyörgök azért, hogy sorsának rögtöni kegyes eldöntésével vessen véget gyötrelmemnek s adja vissza őt ismét nekem, őt a nemest és ártatlanul üldözöttet, őt, ki isten és az ember előtt az enyém!«

De nemcsak folyamodványt ír, hanem személyesen is elmegy a befolyásos főtisztviselőkhöz, hogy támogatásukat kikérje. Azután egy másik ügyében is eljár férjének. Bacsányi u. i. azt állította, hogy elfogatásakor a francia pensiójára vonatkozó okiratok s egy 1000 frtról szóló *kész* nyugtatóvány voltak asztalán.² Ő senkinek sem tartozott, úgymond, egy sousval sem, apróbb tartozásait Párisban holmijainak eladási árából kifizették, tehát jogosan követelheti ezt vissza.

Gabriéla lépéseket tesz a rendőr ministériumnál, de azt az értesítést nyeri, hogy nem találtak kész nyugtát, csak papirost és bélyeget, okiratokat szintén nem találtak.³

Gabriéla bécsi tartózkodása alatt legnagyobbbrészt gazdag pártfogóinak kegyéből él. Legtöbbet *Korokosova* grófnőnek köszönhet, ki barátnőjeként bánik vele; hetenkint háromszor nála ebédel Gabriéla, a kis comtesse pedig gyakran meglátogatja őt lakásán.⁴ Küldeményei férjének bizonyára nagyobbbrészt innen kerülnek. Többi barátaiak szintén megemlékeznek róluk, az egyik pl. kit Bacsányi egykor pénzzavarából kisegített, 50 frt küld Gabriélának⁵ Igy édegel szegényesen a ritka lelkű nő, kit nem tudnak megtörni a sorscsapások. Hitét, reményét sohasem veszi s ezernyi gondja közt még költészettel, irodalommal is ráér foglalkozni.

1816. aug. 7-én, aggódván férje ügyének érthetetlen húzásán-halasztásán, a császárhoz megy audientiára, a minek meg is van

¹ Levele 1816. febr. 8—10.

² B. levele 1816. jun. 1. 2.

³ Gabriéla levele 1816, jun. 19.

⁴ G. levele 1816. máj. 9.

⁵ G. levele 1816. jan. 26.

az eredménye, mert a *másnap* (aug. 8.) kelt leirat megnyitja férje börtönének ajtaját. Szabadságát aug. 14-én¹ nyeri vissza Bacsányi, egyszersemind megtudja, hogy feleségével itt Brünnben találkozáván, vele együtt Linzbe kell utaznia s ott a rendőrőrnöknél jelentkeznie. Bacsányit igen lehangolja ez a végzés. A szigorú vizsgálat, úgymond, semmit sem bizonyíthatott rá s mégis úgy bánnak vele, mint valami gyanús, vagy közveszélyes emberrel.² Gabriéla örömet szintén megkeseríti ez az eljárás és maga mondja, hogy nem tudja, vajjon férje fogsága, vagy ilyen módon való szabadon-bocsátása okozott-e neki nagyobb szomorúságot.³

Bacsányi kiszabadulása után látogatást tett a kormányzónál s másoknál. Mindenütt igen udvariasan fogadták s elismerőleg nyilatkoztak fogsága alatt tanúsított viseletéről, továbbá neje iránt a legőszintébb nagyrebecsülésüket fejezték ki.⁴ Az udvarias diplomaták a linzi internálásra nézve is megnyugtatják: csak azért küldik Linzbe, mert itt »kellemetlen volna neki bevárni a legfelsőbb utasításokat«, a rendőrőrnöknél való jelentkezés pedig tisztán az ő »kényelméért« van elrendelve.⁵

Gabriéla aug. 26-án érkezik meg Brünnbe, hogy két évi távollét után viszontlássza férjét. Még megvan az a papírlap, melyre tüstént megérkezésekor lázas sietséggel írta czeruzával: »Hétfőn este 8 órakor, a Kék Oroszlánban. Kedves férjem! Ebben a pillanatban érkeztem meg s epedve várlak. Siess! Gabriélád.«⁶ — Harmadnap már együtt utaznak Linz felé, hová szept. 2-án érkeznek meg. Egyikük egészségi állapota sem kedvező s mindketten végtelenül vágyódnak a badeni fürdőbe, de Bacsányit Linzhez köti a legfelsőbb rendelet, tehát csakis folyamodás és utánjárás útján lehet kieszközölni az engedélyt. Természetes, hogy Gabriéla jár utána. Maga is fáradt, beteges, de hősiess lelke parancsol gyenge testének s ő még szeptemberben (21-én) Bécsbe utazik. Fáradozásait siker koronázza, a császár megengedi, hogy Badenbe utazhassanak.⁷

Bacsányit ezalatt Linzben ismét zaklatták a pensiójára vonatkozó elveszett iratok miatt. Két napig vallatják öt-hat óráig egyfolytában, a mi teljesen kimeríti.⁸ Végre felszólítják, hogy vonja vissza panaszát, de Bacsányi ezt nem teszi.⁹ Az újabb izgalmak rövid időre megint ágyba döntik. Végtelenül örül, mikor a császár engedélye okt. 21-én megérkezik hozzá: »Isten tartsa meg a csá-

¹ B. 1816. aug. 15-iki levelében: »Tegnap 7 óra óta ismét szabad vagyok.«

² U. ott.

³ G. lev. 1816. aug. 14.

⁴ Levele 1816. aug. 18.

⁵ U. ott.

⁶ B. hagyatékában.

⁷ G. levele 1816. okt. 10.

⁸ Lev. 1816. okt. 17—18.

⁹ Lev. 1816. okt. 19.

szárt! — ez volt első gondolatom és imádságom« — írja Gabriélának.¹

A *Hoch* rendőrfőnöktől kölcsön vett 50 forinttal kiegyenlíti apróbb tartozásait s fedezi utiköltségét. Okt. 27-én már a régen óhajtott Badenben van nejével együtt.

Ez a vágyuk tehát teljesült, de az anyagi gondok súlyos teherként nehezednek rájuk. Csakhamar ez a teher is könnyül, mivel a császár magánpénztárából 500 frt évi kegydíjat adományoz Gabriélának addig, míg körülményei kedvezőbbek nem lesznek.²

Ebből látszik, hogy voltak ugyan ellenségeik, de voltak befolyásos jó barátaik is. Gabriéla maga említi ezek közül gr. *Wrbnát*, kit atyjának tekint s kinek mindent köszönhet, a mit a császártól kapott.³ A császár kegyessége, úgy látszik, másokat is hasonló kegyességre indít, így a hatalmas *Sedlniczky* 50 frtot küld Gabriélának *Die deutsche Muse* cz. szép költeménye nyomtatási költségeire.⁴

Mindez természetesen nem elég jövőjük biztosítására, azért a francia nyugdíj újra való megnyerése, illetőleg folyósítása ügyében is tesznek lépéseket. Gabriéla többször jár e miatt Bécsben s magának *Metternich*nek közbenjárását is meg tudja nyerni.⁵

A badeni fürdőzés soká tartott s mindkettejük egészségének kétségkívül használt, habár Bacsányi időközben betegeskedett és sokat szenvedett köszvénye miatt, sőt rendőri zaklatásoknak is ki volt téve.⁶

1817. június végén, tehát nyolcz hónapi fürdőzés után hagyják el Badent s július 2-án érkeznek meg *Linz*be, hányatott életük utolsó állomására.

Linzi életük anyagi gondokkal kezdődik. Nem tudják, miből fognak megélni, mert a francia nyugdíj nagyon kétséges. Aggodalmukat azonban eloszlatja Richelieu miniszter átirata, mely szerint a 2000 frankos nyugdíj ismét folyóvá tételük s Bacsányi osztrák földön is tovább élvezheti azt.⁷ Már most ebből és Gabriéla kegydíjából szépen élélhetnének, de újabb csapás éri őket: a császár 1820-ban megszünteti az utóbbit, hiába folyamodik érte újra Gabriéla, kiemelvén, hogy a francia nyugdíj, melyből Párisban is, Bécsben is levonnak, nem elég arra, hogy megéljenek belőle.⁸ Tehát most már csak a megnyírbált 2000 fr. és Gabriéla aranybánya részvényeinek⁹ csekély jövedelme marad meg számukra.

Jellemző Bacsányira, hogy, noha maga is igen szerény anyagi viszonyok közt élt, szegény rokonait is segíyezi, így öreg nénjét,

¹ Lev. 1816. okt. 21.

² Császári leirat. 1816. okt. 29.

³ G. levele 1815. aug. 1. és 7. (Wrbna gr. több levele B. hagy.-ban.)

⁴ Zeller, udv. fogalmazó értesítése. B. hagy.

⁵ G. levele 1817. jan. 16.

⁶ Memorandum fogalmazványa.

⁷ A linzi rendőr-igazgatóság értesítése 1817. szept. 13.

⁸ Folyamodvány conceptus.

⁹ A részvényeket többször próbálják eladni, de sikertelenül. (Levelezésük.)

Katalint, özv. Büky Imrénét, később ennek unokáját, ki végtelenül hálás iránta és atyjának nevezi leveleiben.¹

Bacsányi linzi száműzetésében, miután könyveit és iratait megkapja Párisból, ismét munkához fog. Talán érezte öregségét, gyengeségét és azt gondolta, hogy már nem él sokáig s nem akart meghalni a nélkül, hogy még valami szolgálatot ne tegyen hazájának néhány munkával, melyek már-már elfeledett nevét is felújítanák s fenntartanák.

Régi barátját *Trattner*t ráveszi, hogy egy sorozatot indítson meg régi költőkből s 1821-ben egy kis füzetet ad ki (*A magyar tudósokhoz*), melyben ezt a tervet ismerteti, Faludi verseinek kiadását igéri és megtámadja Kazinczyt és iskoláját az orthologusok mellett foglalva állást. 1824-ben a *Faludi* kiadás² meg is jelenik egy az előbbiéhez hasonló irányú értekezéssel.

A régen hallgató Bacsányi e váratlan megszólalása nagy feltűnést keltett az irodalmi világban. Ellenségei boszankodtak, barátai azonban igen megörültek neki s többen újra összekötésbe léptek vele. Legelső ezek közt gyermekkori barátja *Juranics László*, kivel már régen nem levelezett. Annál élénkebb levelezés fejlődik ki most köztük. *Juranics* valósággal bálványozza Bacsányit, kinek minden versét könyv nélkül tudja,³ s kit a legnagyobb magyar írók egyikének tart. Az irodalmi eseményekről, írókról (főleg a dunántúliakról) hűségesen megír mindent, a mit tud, de nemcsak ennyit tesz, hanem barátját, ki gyakran szűkölködik, pénzzel is segíti, hol 40, hol 60, hol 100 (ezüst) forintot küldvén neki.⁴

Többi barátai is mind becsülik és fájlalják távolmaradását. Némelyek azt hiszik, hogy nagy felügyelet alatt van Linzben s azért nem mernek neki eleinte írni.⁵ *Kisfaludy Sándor* is mindig megemlékezik róla s érdeklődik sorsa iránt, de nem levelez vele, mert »felsőbb helyről intették erre.«⁶ Mások azonban fölkeresik leveleikkel, hogy iránta való tiszteletüknek és szeretetüknek kifejezést adjanak. Így *Thaisz András*, a Tudományos Gyűjtemény szerkesztője, egy levelében így ír hozzá: »Ha valaki, én értelek, nagy férfiú! — nagyobb vagy, mint a te időd, a te szerencséd; és mindenkor nemes, mindenkor tiszta érzésed: s azért tisztellek.«⁷ *Bitnitz Lajos*, a jeles szombathelyi tanár, később nagyprépost és akadémikus, szintén levelez vele (Faludi kiadásához is szolgáltatott adatokat), tanítványait Bacsányi »érdemeinek tiszteletére s hazafisága követésére«⁸ buzdítja s mint az akadémia előkészítő

¹ B. hagyatéka.

² Részletes tárgyalásuk alább.

³ Jur. lev. B.-hoz 1823. aug. 1. Akad. kézirat.

⁴ Jur. levelei.

⁵ Jur. lev. 1823. aug. 31.

⁶ Jur. lev. 1822. decz. 10.

⁷ Thaisz lev. 1825. jan. 9. Akad. kézirat.

⁸ Bitnitz lev. 1826. máj. 11. Akad. kézirat.

bizottságának tagja tanácsokat kér tőle.¹ *Fejér György* is ír neki leveleket, nem is említve *Sághy* Ferenczet, az egyetemi nyomda igazgatóját, s *Trattner*t, kik nagyon sűrűn leveleznek vele. Többen arczképét kérik, így *Vitkovics*² és *Stettner György*.³ Mindez azt bizonyítja, hogy Bacsányit nem feledték el, sőt hogy sokan tisztelték és tekintélynek tartották. Nem mulaszthatom el, hogy még egy érdekes adatot fel ne hozzak erre. *Schedel Ferencz Handbuchj*át már *Toldy* név alatt adta ki s akkor még sokan nem tudták, hogy *Toldy* kicsoda. 1827. aug. 11-én írja *Schedel Kazinczynak*,⁴ hogy Bacsányi már megtudta, hogy ő *Toldy*: »Ha kikürtöli a publikum előtt, eszközöm, megölöm, s ha *Burschnak* neveznek is érte... a *Handbuch* költségei jóval meghaladják a 2000 frtot; praenumeransaim száma említést sem érdemel: ha Bacsányi munkámnak veszett hírét költi, szegénynyé tesz.« Ebből is látszik, hogy noha kicsinylették ellenségei, mégis félték tőle, mert szava még sokat nyomott a latban. Ugyanekkor *Schedel* már *Toldy* néven életrajzát kéri *Handbuchj*ába,⁵ de Bacsányi azt üzeni neki *Trattner* által, hogy írjon igaz neve alatt s adjon hosszabb határidőt a megírásra. *Toldy* erre azt felelte, hogy »üdvözlí Bacsányit s punctum.«⁶ Sajnáljuk, hogy ez így történt s Bacsányi nem írta meg életrajzát. Mennyi homályos pontot megvilágíthatott volna.⁷

Bacsányi irodalmi törekvéseiben különösen tapasztalta a magyar irodalomtól való elszigeteltségét, mint hazafit is keserítette a hatalanság szomorú érzete, ezért visszavágyott hazájába. Óhaját megírja *Juranicsnak*, ki közli azt *Kisfaludy Sándorral*. *Kisfaludy* megígéri, hogy közben fog járni a nádornál, csak előbb adja ki Bacsányi összegyűjtött munkáit, mert így ez is erősen támogatná a kérést.⁸ 1827-ben »némely követek által sürgette is hazajövetelét« barátjának, hanem mivel az maga nem kérelmezte, a karok és rendek nem avatkoztak a dologba. Ezt mondja *gr. Teleki József* is, kihez *Juranics* fordult ez ügyben. »Bacsányi Jánost mint költőt és magyar írot — úgymond — senki sem tiszteli jobban, mint én, tiszta szivemből fájlalván tőlünk való kirekesztését; tudományosságunkhoz vonzó szeretetemtől ösztönöztetve, nagyon óhajtom visszaeresztetését« — de a dolgot ezen az országgyűlésen már nem lehet elintézni, mert már végére jár s mert sem maga nem esedezett, sem valamely törvényhatóság

¹ Bitnitz lev. 1828. febr. 3. Akad. kézíratt.

² Thaisz lev. 1825. máj. 8. Akad. kézíratt.

³ Stettner lev. 1828. jun. 18. Akad. kézíratt.

⁴ Kaz. lev. Kisf. K.-al és körével 104.

⁵ *Toldy* levele B.-hoz 1827. jul. 5. Akad. kézíratt.

⁶ *Schedel Kazinczyhoz* 1827. jul. 16. Kaz. Lev. *Kisfaludy K.-al* és körével. 98.

⁷ *Juranics* is kérte, hogy küldje el neki életrajzát s akkor is elmaradt a dolog. *Jur.* lev. 1824. ápr. 10.

⁸ *Jur.* lev. 1825. okt. 28.

támogatását ki nem eszközölte.¹ Így lassan elmulik az egész s Bacsányi tovább eszi a hontalanság keserű kenyerét.

1827-ben jelent meg verseinek első kötete, melynek nyomtatási költségeit, több mint 400 pengő forintot, Juranics fődözte, sőt a nyomtatásra is fölügyelt. A versek azonban nem találnak valami meleg fogadtatásra. Igaz, hogy *Parragh*, a jó göllei esperes, ezt írja több eladni való példányra:

»Sokszor fogja a nap hazánkat kerülni,
Míg egy magyar anya Bacsányit fog szülni.«²

de másoknak meg nem tetszenek a versek s ezek a mások sokkal többen vannak. A második bővített kiadásból (1835.) pl. Zomborban a főispáni installation egyet se vettek meg, azt adván okul, hogy »régí magyarsággal« van írva. »Ilyen most a világ — írja keserűen a jó Juranics — hiába böstörködünk, de már nincs haszna.«³ A kritika is szigorú iránta, Toldy a Kritikai Lapokban kissé erősen bírálja meg.

Egyáltalában nem igen beszélnek róla, a kor nemérti már meg a *régi* költőt, *régi* magyarságot. Ez mélyen megszoríthatta az öreg költőt. Láttá, hogy az ő kora már lejárt, sem tudományos, sem költői eszméi nem hatnak többé, ezért el is hallgatott végsőképen.

A sokszor csalódott férfiúnak azonban van egy őrző angyala, ki megérti, ki elsimitja homloka komor redőit s kiről elmondhatja: mindenben csalódtam, csak ő benne nem: ez Gabriéla. Szeretetünk egymás iránt nem csökken, a jó egyetértést köztük soha semmi sem zavarja meg, hajuk ősz már, testük roskatag, de szeretetük a régi. Ennek a meghatóan szép vonzalomnak gyönyörű tanújele Gabriélának egy költeménye, melyet férjének 65. születésnapjára írt:

Am. 9-ten Mai 1828.

»Das Schicksal hat mich ganz in deine Macht gegeben;
Schon mehr, als einmal risst du mich ins Leben
Auf halbem Weg vom Schattengang zurück!!
Und noch einmal begrüsst mein trüber Blick
Den schönen Tag, den noch Erinnerungen umschweben
Von meinem Himmels Traum, und meinem Erdenglück.
Doch Monde wechseln, und die Jahre fliehen,
Und ein Geschenk ist jeder Augenblick; —
Die Parzen haben dir mich nur *geliehen*,
Und fordern nächstens mich vielleicht zurück.
Drum, wenn sie wieder mir den schnellen Bothen senden,
Der längst schon über mich die grausen Flügel dehnt,
So sei mir (s' steht bei dir) — wie könnt' ich schöner enden,
Vergönnt still zu vergehn an deiner Brust gelehnt.«⁴

Három évvel előbb pedig (1825. jun. 10.) házasságuk évfordulóját ünnepli egy hosszú, szép költeményben (*Die Bundesfeyer*),⁵

¹ Jur. lev. 1827. jul. 28.

² Jur. lev. 1829. decz. 21.

³ Jur. lev. 1838. szept. 1.

⁴ Kiadatlan. B. hagyat.

⁵ Kiadatlan. B. hagyat.

melyből meleg szeretet és boldogság árad, s mely nem oly elegikus hangú, mint a fönnebbi. Férjét dicsóíti benne:

»Der Erkenntniss mühevollte Stufen
Hebst mit sanftem Ernst du mich hinan,
Und von Lieb' und Freundschaft aufgerufen
Wagt ich kühn mich auf die höhre Bahn.

És alább:

»Ja, mit Sehnsucht hang ich an dem Leben
Im Besitz so vieler Seligkeit:
Doch für dich, für dich es hinzugeben
Findest du mich Theuer! stets bereit.

E páratlan nőn kívül még egy ember áll közel szívéhez: *Hafner József*. Hafner linzi lakos volt s Bécsben tanulta a képzőművészeti akadémián a szobrászatot. Tanára, ki Bécsből igen jól ismerte Bacsányit, azt tanácsolta neki, hogy ismerkedjék meg a kiváló képzettségű magyar íróval s ajánló levelet is adott neki. Hafner megismerkedett Bacsányival (még 1818-ban), ki nagyon megszerette a tehetséges fiatalembert s fiaként bánt vele. Hafner igen sokat járt Bacsányiékhoz s a legbizalmasabb emberük lett, úgy hogy családjukhoz tartozónak tekintették. Tőle tudunk néhány adatot Bacsányi linzi életéből.¹ Szerinte sorsuk miatt sohasem panaszkodtak, a multat nem emlegették; Bacsányi szívesen s lelkesülten beszélt hazájáról, de csak egyszer hallotta tőle szomorúan mondani: »És én nem halhatok meg Magyarországon!« Linzben Bacsányiék nagy tiszteletben tartották. *Hoch*, a szigorú rendőrfőnök, igen jó viszonyban volt velük, hasonlóképen *Bauernschmied* az egykor olvasott novella író.² Ha a sétátéren megjelent Bacsányi, a város előkelői vették körül. Ennek a közbecsülésnek alapját valószínűleg abban kereshetjük, hogy Bacsányiék a kormányzónak, *Lamberg herczegnek* házához is járatosak voltak, mit nemcsak Hafner állít, hanem a herczeg és herczegnő udvarias levelei és meghívói³ is bizonyítanak, melyekből kitűnik, hogy a herczegi családdal jó, mondhatni baráti viszonyban voltak. — Magyarországi vendégek is sokszor megfordultak Bacsányiéknaál, mint levelezésükből kitűnik, így többek közt *Szalay László*, akkor már ismert publicista (1843). Mily jól eshetett a szegény száműzöttnek, hogy honfitársaival hazája nyelvén, hazájáról beszélhetett. S bizonyára jól eshetett neki a megemlékezésnek és elismerésnek az a néhány sugara is, mely hazájából elhatott linzi magányába. Így 1837-ben *Jankovich Miklós* meleg hangú levelet ír neki s a pesti nemzeti színház megnyitására kiadandó emlékkönyv számára verset kér tőle: »A kihajnallott magyarság egy hőse, az élő hősök Nestora-Bacsányi!!! meg ne szólaljon a magyar díszes pesti

¹ Thaly czikke. Figyelő 1877. III. és Hafner levele. Akad. Értesítő. 1872. VI. 75.

² Hoch és Bauernschmied levelei.

³ B. hagyatékában (levelek és följegyzések).

theátrum (színház) méltóbban, mintsem színház) kinyitására? s ezen felszólítást némán, hidegen fogadja, lehetetlen.«¹

Bacsányi szép és udvarias levélben köszöni meg a megemlékezést, de nagyon öreg már, neje is nagyon beteg s ilyen állapotban nem tehet eleget a kívánságnak »annyival is inkább — írja, — mivel a versszerzésnek végét vetettem, — különben sem bírván azon madarak természetével, melyek nemcsak tavaszi s nyári napokban, hanem decemberben is egyre énekelnek.«² Kisfaludy Sándor ugyancsak 1837-ben Juranicshoz írt levelében így nyilatkozik Bacsányiról: »Vajha barátunk magára vállalná az erőszakos új szavakat megrostálni, véleményét közzé tenni: nyelvünk természete szerint melyek elfogadhatók, melyek elvetendőek... Annak, a ki ezt végrehajtsa, nagy tekintettel bíró philologusnak, grammatikusnak kellene lenni. Ezen feladásnak barátunk tudna legjobban megfelelni.«³

Bacsányi természetesen nem vállalkozhatott erre a nagy szerepre már öregségénél s megromlott egészségénél fogva sem. Linzben sokat betegeskedik, az éghajlat árt neki, többször vannak ájulási rohamai, mikor azt hiszi, hogy végórája ütött.⁴ Még 1823-ban búcsút vesz Juranicstól »azon esetre, ha meghalna«,⁵ de természete szívósabb, mint hitte s ez a búcsú korai volt még akkor.

Szegény felesége szintén sokat betegeskedik és sokszor annyira rosszul van, hogy férje alig tudja életre hozni.⁶ 1835-ben azt írja egy barátnőjének, hogy már harmadik éve nem hagyhatja el a szobát köszvénye miatt, egyik kezét se tudja jól használni s nehezen sántikál. 1839-ben nagyon rosszra fordul betegsége. Férje meg akarja még örvendeztetni utoljára azzal, hogy utolsó költeményét kinyomatja, de a nyomtatási engedély késik. A halál gyorsabb volt, mint a censor. Julius 28-án érkezik meg a nyomtatási engedély, de későn: Gabriéla már akkor halott. Julius 24-én estve 11 óra előtt elszunnyadt örökre — írja Bacsányi⁷ — eltemették július 26-án délután 5 órakor . . .

Ah! te meae si partem animae rapit
Maturior vis, quid moror altera?«⁸

Mennyire átérezhette a szegény öreg költő Horatiusnak ezeket a szép szavait! Valóban »lelkének fele« volt ez a nemes, végtelen jószágú asszony, kinek halálával a földi boldogság megszűnik rá nézve. Elborult kedélyvel munkában keres vigasztalást. A hazai lapokat és folyóiratokat olvasgatja, melyek többnyire mind járnak neki⁹, sőt a politikát is figyelemmel kíséri, mint ez jegyzeteiből kitűnik.

¹ Jankovich levele 1837. aug. 6.

² Levele Jankovicshoz 1837. szept. 18. (conceptus).

³ Jur. levele 1837. szept. 13.

⁴⁻⁵ Följegyzései.

⁶ Följegyzése. Erre vonatkozik G. fönnebbi verse.

⁷ Följegyzése.

⁸ Hor. Carm. II. 17.

⁹ Hagyatékában megvannak,

Vigasztaló anyaga nincs többé mellette, ennek s beteges epésségének tulajdoníthatjuk másképp megmagyarázhatatlan össze-zördülését legjobb barátjával és jótevőjével, Juranicscsal.¹ Nem csodálkozhatunk ezután azon sem, hogy akadémiai taggá választását nem veszi tudomásul. — 1843. okt. 7-én választja meg az akadémia levelező tagjának Toldy indítványára »a iiteratúra egy régibb és kevésbbé biztató korszakában tett érdemeiért«² egy szavazat kivételével egyhangúlag.³ Bacsányi azonban nem felel a nagyon elkéselt kitüntetésre, hiába sürgeti hivatalosan Toldy,⁴ majd Lukács Móricz.⁵

Ennek okát nemcsak meghasonlott kedélyében és büszkeségében találjuk meg, hanem abban is, hogy az akadémiát, hol ellenfelei voltak többségben, nem becsülte sokra, mint ez egy levél-töredékből kitűnik, melyben igen epésen ítéli el az akadémiát s kimondja, hogy a »nagy nehezen felállott tudós társaságtól méltán *jobbat* és *illőbbet* várt s reménylett a magyar nemzet.«

Utolsó éveit elvonulva töltötte s csak kedves Hafnerével érintkezett, ki öreg korában is élénken emlékezett még a végtelen nemes arczkifejezésű, a lélek mélyéig ható éles tekintetű, karcsú, magas termetű Bacsányira, ki agg kora daczára egyenesen, fölemelt fővel járt.

Halála előtt alig két hétig volt ágyban fekvő beteg.⁶ Még egy istenhozzádot mondott hazájának:

»Érzem s naponként látom azt,
Hogy életem végére jár.
Isten hozzád édes hazám,
Isten hozzád örökre már!«⁷

de a haza nem hallotta meg búcsúszavát. Elfeledve halt meg 82 éves korában 1845. május 12-én Hafner karjai között és a linzi temetőbe költözött Gabriélája mellé, kipihenni a hosszú, keserves életet.

Otthon, hazájában, mit sem tudtak haláláról. 1847-ben Toldy meg akarta látogatni s akkor tudta meg, hogy már két évvel ezelőtt meghalt. Sietett haza megvinni a hírt s felújítani emlékezetét, békejobbot nyújtani az ellenfélnek, mint Kölcsey tett Berzsenyivel. 1847. aug 5-én tartotta emlékbeszédét az akadémiában: tesztem ezt — úgymond — »nem pusztán hivatalos kötelességből, hanem szívem ösztönéből is, hogy azzal irántam legalább árnyékát békéltessem ki.«⁸ Szép emlékbeszédén kívül még azzal is kimutatta az egykori ellenfél iránt való kegyeletét, hogy

¹ Levélconceptus 1840. ápr.

² Gr. Teleki József lev. 1843. okt. 7.

³ Szalay László lev. 1843. nov. 19.

⁴ 1844. febr. 3.

⁵ 1844. márcz. 27.

⁶ Thaly id. czikke.

⁷ Kiadatlan. Hagyat.

⁸ Toldy Össz. Munk. V, 211.

1865-ben összegyűjtött munkáit kiadta (*Bacsányi János költeményei válogatott prózai írásaival egyetemben.*)

Bacsányi végrendeletében Hafferl kereskedőt tette általános örökösévé, mert Hafferl közvetítette francia penzióját s ő tartozott neki. 1121 kötetből álló könyvtárát a Nemzeti Múzeumnak hagyományozta, továbbá kikötötte neje összes verseinek kiadását¹ és síremléket kettejüknek.² Hafferl azonban azt állítván, hogy a hagyaték eladásából befolyt összeg alig hogy fedezte a tartozást, nem volt hajlandó a két utóbbi kívánság teljesítésére. Á derék *Hafner* maga állítatott tehát szép síremléket³ Bacsányinak és nejének, kikhez fiúi szeretettel ragaszkodott mindig. Neki köszönhetjük továbbá Bacsányi nagybecsű hagyatékának megőrzését is. Ő viselte gondját a tömérdek levélnek és kéziratnak, míg *Kantz Zsigmond* (nyug. kir. bánya- és erdészeti főtanácsos) megismerkedvén vele, nem rendezte az egészet. Valóban elismerésre méltó szorgalommal és fáradtsággal állította össze a nagy anyagot, sőt ennek alapján egy életrajzi vázlatot is irt Bacsányiról⁴ s az egész becses gyűjteményt Hafner engedelmével elküldte az Akadémiának.

Végül közlöm, Bacsányi sírírátát.

»An der Seite seiner geliebten Gattin ruhet hier
Herr Johann Batsányi
gelehrter und Dichter
geboren zu Tapolcza in Ungarn den 9. Mai 1763,
gestorben zu Linz, den 12. Mai 1845.

Armer Mensch, Sie haben viel
Dich betrogen auf der Erde!
Fort von deinem stillen Herde
Weit ins trübe Weltgewühl
Riss dich falscher Träume Spiel.

Ach was hast du nun gefunden?
Tief im Herzen schwere Wunden!
Ruhe sanft vom Kampfe aus,
Friedlich ist das enge Haus.

Die Mitwelt mag neidisch oder undankbar,
aber die Nachwelt wird gerecht sein.

Kövessük ezt a remény alakjában kifejezett intést s adjuk meg az idegen földben porladó magyar költőnek azt, a mire mindig vágyódott s a mit életében el nem érhetett: szolgáltatassunk neki igazságot!

SZINNYEI FERENCZ.

¹ Most is sajtókészen vannak az Akademiában.

² Végrendelete. U. ott.

³ Császár Árpád tanár úr szerint, ki néhány hónappal ezelőtt Linzben járt, az emléket és a sírt a végpusztulás fenyegeti.

⁴ Die Lebens-Ereignisse des ungarischen gelehrten und Dichters Johan Batsányi von Jahr 1796. bis zu seinem Tode. Akad. kézirat.